

VĚDECKÉ SPISY VYSOKÉHO UČENÍ TECHNICKÉHO V BRNĚ

Edice Habilitační a inaugurační spisy, sv. 717

ISSN 1213-418X

Jana Gregorová

**ARCHITEKTONICKÉ DEDIČSTVO
A JEHO OBNOVA V KONTEXTE
KULTÚRNEJ UDRŽATELNOSTI**

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ
Fakulta architektury

doc. Ing. arch. Jana Gregorová, PhD.

**ARCHITEKTONICKÉ DEDIČSTVO
A JEHO OBNOVA V KONTEXTE
KULTÚRNEJ UDRŽATEĽNOSTI**

ARCHITECTURAL HERITAGE AND ITS RENEWAL
IN THE CONTEXT OF CULTURAL SUSTAINABILITY

Teze prednášky k inauguračnému riadeniu v oboru
ARCHITEKTURA, OBNOVA PAMIAŤOK

BRNO 2022

KEÚČOVÉ SLOVÁ

globalizácia, kultúrna udržateľnosť, identita prostredia, pamiatková starostlivosť, autenticita originálu, identita prostredia, rámcová metóda pamiatkovej obnovy, interdisciplinarita, metodické projektovanie

KEYWORDS

globalization, cultural sustainability, environmental identity, monument care, original authenticity, environmental identity, framework method of monument restoration, interdisciplinarity, methodical design

Globalizácia ako dôvod vytrácania rozmanitosti kultúrnych prejavov (Ekológia kultúry, kultúrna udržateľnosť, vzťah k dedičstvu predkov, Vymedzenie pojmu architektonické dedičstvo tradičného typu)

Pamiatková starostlivosť – nástroj kultúrnej udržateľnosti (Vzťah kultúrnej komunity ku dedičstvu predkov. Vplyv zachovania autenticity a obnovy integrity na voľbu rámcovej metódy pamiatkovej obnovy)

Formovanie architektonických trendov pri obnove historických štruktúr tradičného typu počas jednotlivých civilizačných vĺn. Atypickosť vyplývajúca z jedinečnosti pamiatky ako exponátu. Identita jako samostatná téma tvorby.

Naturalizácia kultúry ako alternatíva pre nový prístup k stavaniu.

Slovensko pri hľadaní kultúrnej identity (úloha jednotlivých zložiek podieľajúcich sa na procese – inštitúcia pamiatkovej starostlivosti, architektonická komunita, štát, školy, odborná platforma, katedra UNESCO)

Metodické projektovanie ako nástroj architektov v procese obnovy architektonického dedičstva

Príprava odbornej platformy na interdisciplinárnu obnovu pamiatok

OBSAH

1. Globalizácia ako dôvod vytrácania rozmanitosti kultúrnych prejavov	7
1.1. Ekológia kultúry	7
1.2. Vzťah k dedičstvu predkov – základ kultúrnej udržateľnosti	9
1.3. Vymedzenie pojmu architektonické dedičstvo tradičného typu.....	10
2. Pamiatková starostlivosť - nástroj kultúrnej udržateľnosti	13
2.1. Vzťah kultúrnej komunity ku dedičstvu predkov	14
2.2. Autenticita – hlavná hodnota originálu	16
2.3. Identita a integrita.....	17
2.4. Rámcová metóda pamiatkovej obnovy	18
3. Formovanie architektonických trendov při obnove historických štruktúr tradičného typu.....	19
3.1. Prezentácia originálu, nové zásahy v intenciách tradície.	19
3.2. Negácia tradície a jej následné prijatie	20
3.3. Atypickosť navrhovania vyplývajúca z jedinečnosti pamiatky ako exponátu	21
3.3.1. Rekonštrukčné postupy	21
3.3.2. Rozmanitosť novotvarov	22
3.3.3. Nové ekologicky motivované riešenia	25
3.3.4. Netypické riešenia – na hranici akceptácie ochrany	26
3.4. Návrat ku koreňom - naturalizácia kultúry.....	26
4. Slovensko pri hľadaní vlastnej identity	27
4.1. Pamiatková starostlivosť na Slovensku.....	30
4.2. Úloha architektov v procese hľadania identity	31
4.3. Impulz pre nápravu.....	32
5. Metodické projektovanie ako nástroj obnovy architektonického dedičstva	34
5.1. Metodické projektovanie obnovy pamiatkovo chránených urbanistických štruktúr	35
5.2. Metodické projektovanie obnovy pamiatkovo chránených architektonických štruktúr.....	38
6. Záver	43
7. Abstrakt.....	44
8. Abstract	44
9. Použité zdroje	44

PREDSTAVENIE AUTORA

Doc. Ing. arch. Jana Gregorová, PhD., Katedra architektúry SvF STU, Bratislava

Architektka a vysokoškolská pedagogička doc. Ing. arch. Jana Gregorová, PhD. sa dlhodobo zaoberá ochranou a obnovou architektonického dedičstva na Slovensku. Do roku 2017 pôsobila na Fakulte architektúry STU, kde spolu s inými významnými odborníkmi zakladala Katedru obnovy pamiatok, ktorá v 90-tych rokoch 20.storočia predstavovala jediné pracovisko na území SR zaoberajúce sa systematicky problematikou architektonického navrhovania v pamiatkovo chránených štruktúrach. Na pôvodnom pracovisku sa špecializovala najmä na problém prezentácie architektonického dedičstva s dôrazom na obnovu pôvodnej identity narušených štruktúr. Prestupom na Stavebnú fakultu sa v spolupráci s SKSI venuje aj problematike interdisciplinarity obnovy architektonického dedičstva z polohy architekta. V súčasnosti iniciuje vznik odbornej platformy pre obnovu architektonického dedičstva na STU Bratislava.

Je viceprezidentkou Slovenského národného komitétu ICOMOS, členkou redakčnej rady časopisu PROJEKT, Slovenská architektonická revue, bývalou členkou Pamiatkovej komisie KPÚ Bratislava, podpredsedníčkou Hodnotiacej komisie v rámci grantového programu MK SR Obnovme si svoj dom, členkou Komisie na overovanie osobitej odbornej spôsobilosti na vykonávanie pamiatkového výskumu na MK SR, členkou Komisie kultúry a ochrany historických pamiatok mestského zastupiteľstva hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy, členkou Odbornej komisie pre tvorbu mesta – poradný orgán hlavnej architektky hlavného mesta. Od roku 2018 je členkou Prezídia Spolku architektov Slovenska. Od roku 2019 je predsedníčkou Dočasnej pracovnej skupiny pre obnovu národných kultúrnych pamiatok v rezorte Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

Bola spolugarantkou postgraduálneho štúdia pre celoživotné vzdelávanie v oblasti obnovy architektonického dedičstva, vzdelávacieho grantu nadácie VÚB pre záchranu Banskóštiavnickej kalvárie, riadiaceho (manažment)plánu lokality svetového kultúrneho dedičstva UNESCO – Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia .Garantovala medzinárodný workshop architektov – komárňanský pevnostný systém, medzifakultnú výučbu doktorandov študijného programu Obnova architektonického dedičstva v rámci predmetu Obnova a konzervácia historických stavieb v spolupráci s FA ČVUT Praha (2013), konferenciu“ Aplikácia ekologických princípov navrhovania pri obnove pamiatok „ (2017). V súčasnosti garantuje Študijný program

Pozemné staveľstvo a architektúra v Inžinierskom stupni štúdia, pripravuje postgraduálne štúdium Obnovy pamiatok na Stavebnej fakulte STU Bratislava v spolupráci so Slovenskou komorou stavebných inžinierov v súčinnosti s akceptovaným Projektom „Katedra UNESCO pre obnovu architektonického dedičstva. Interdisciplinárny prístup pri obnove architektonického dedičstva – nástroj kultúrnej udržateľnosti“ (Projekt Katedry UNESCO bol akceptovaný v januári 2022). Garantovala viacero konferencií venovaných problematike obnovy pamiatok. Je iniciátorkou zavedenia tzv. Metodického projektovania, založeného na princípe objektivizovania procesu obnovy v predprojektovej etape procesu. Vyškolila viacero doktorandov, ktorí sa problematike obnovy architektonického dedičstva ďalej profesionálne venujú.

Spracovala množstvo expertíz v danom odbore pre prax. Bola expertkou a členkou viacerých porôt a expertných tímov pre urbanisticko-architektonické súťaže.

Za svoju dlhoročnú aktivitu získala viacero ocenení - Cena ČR – mesto roka ČR 2001 za Regulačný plán a program regenerácie MPR Nový Jičín (2002), Ceny a nominácie cien Pamiatky a Múzea Výročnej ceny Drobná tlač za odbornú garanciu monotematických čísel časopisu Projekt (2007, 2017)“, CE. ZA. AR v kategórii interiér za realizáciu prezentácie včasnostredovekého valu v kazemate Nitrianskeho hradu (2007), Fénix – pamiatka roka 2011 - za realizáciu obnovy kaštieľa v Tomášove (2017)

ÚVOD

Nové definovanie našej pozície v zjednotenej Európe nás núti zamyslieť sa nad našou kultúrnou identitou, ktorá v porovnaní s ekonomikou nie je najoptimálnejšia. „Dedičstvo sa nemá chrániť, pretože sa nemá poškodzovať“ dá sa voľne interpretovať téza profesora Jozefa Šmajsa, týkajúca sa pôvodne ochrany prírody, naplno použiteľná aj pri ochrane kultúry. „Dnes sme v situácii, keď kultúru neberieme ako dedičstvo, ale ako rozptýlenie. Preto je veľmi ťažké hovoriť o kultúrnych hodnotách. Kultúra je všade a vo všetkom, všetko má rovnakú hodnotu a všetko je relatívne. Na svete sme, aby sme si čo najviac užili...“¹

Tento nový postoj ku hodnotám života má za následok zánik prejavov kultúrnej rôznorodosti. Tlak na pôvodné kultúrne prejavy lepšie znášajú krajiny so zastabilizovanou spoločenskou aj hospodárskou situáciou ako krajiny, ktoré za posledné storočie prekonali viacero zásadných spoločenských zmien. Deštrukčný proces poznačil viacero generácií, ktoré si na deštrukčné zásahy zapríčinené intenzívnymi zmenami v našich tradičných historických štruktúrach začali zvykať. O spomalenie procesu zániku dedičstva predkov sa okrem iných subjektov snaží najmä pamiatková strosťlivosť, ktorú v tejto súvislosti môžeme chápať aj ako nástroj kultúrnej udržateľnosti, pričom je zrejme, že spôsob a miera ochrany závisí od typu kultúrnej úrovne komunity, ktorá ochranu praktizuje. Z celosvetového hľadiska je možné sledovať výrazný rozdiel vo vzťahu ku obnove dedičstva predkov vo východnom a západnom kultúrnom kontexte. Ak východné kultúry majú snahu o obnovu zaniknutého v snahe zachovať proces jeho vzniku, západné kultúry trvajú na nutnosti zachovania fyzického originálu, ktorý ak zanikne, je nenahraditeľný - snažia sa v podstate o spomalenie jeho zániku. Táto dualita poznačila aj formovanie trendov pamiatkovej starostlivosti a architektonickej produkcie, ktoré s procesom komplexnej obnovy historických štruktúr úzko súvisia. Dôsledkom narastajúceho tlaku globalizácie je preto aj snaha o hľadanie čo najefektívnejších postupov eliminujúcich negatívny dopad na zachovávanie kultúrneho dedičstva. Problém je už potrebné chápať ako problém stavebnej kultúry, ktorá je v Davoskej deklarácii od roku 2018 komplexne vnímaná ako synergia kultúrnej, environmentálnej, spoločenskej, ekonomickej a klimatickej dimenzie v stavebnej produkcii, definovaná voči existujúcemu prostrediu.

Inauguračná prednáška sa pokúsi v intenciách formujúcich sa východísk kultúrnej udržateľnosti pomenovať základné dôvody vzniku danej situácie, definovať architektonické trendy uplatňované v dôsledku nastolených limitov pamiatkovej starostlivosti a na základe takto nastolených problémov charakterizovať (aj na základe vlastných skúseností) situáciu na Slovensku. Ponúkne alternatívu optimalizácie procesu ochrany a obnovy architektonického dedičstva v predprojektovej etape v podobe aplikácie princípu tzv. „metodického projektovania“. Tento princíp ako nástroj obnovy architektonického dedičstva pomáha už v predprojektovej etape primerane skoordinať a objektivizovať čoraz zložitejší interdisciplinárny proces obnovy.

Na záver prednášky je predstavená formujúca sa odborná platforma v súvislosti s projektom „UNESCO Katedra pre obnovu architektonického dedičstva. Interdisciplinárny prístup pri obnove architektonického dedičstva – nástroj kultúrnej udržateľnosti“, ktorá sa od roku 2022 v rámci možností pokúša o zavádzanie systémového aplikovania interdisciplinárneho projektovania na území Slovenska.

¹ Špirko, 1999

1. GLOBALIZÁCIA AKO DÔVOD VYTRÁČANIA ROZMANITOSTI KULTÚRNYCH PREJAVOV

Globalizácia predstavuje jednu z najaktuálnejších ale zároveň aj najkontroverznejších tém súčasného spoločenského diškurzu. Pojem globalizácia sa zdá jednoduchý, ak pod ním chápeme iba globálne financie, globálnu výrobu či globálnu výmenu. Český sociológ Ivan Mucha v štúdiu Antropologický rozmer globalizácie konštatuje: „Masívny tlak globalizovaného sveta reflektujú niektorí myslitelia súčasnej doby tak, že ju označujú za obdobie miznutia človeka alebo dokonca ako Foucault – smrť človeka. Už to nie je človek, kto hovorí, ale reč ktorá prehovára cez človeka, nie je to človek kto myslí, ale epistémy vedenia, ktoré formujú ľudské myslenie...nie je to človek, kto komunikuje, ale komunikačné systémy, ktoré nastoľujú témy i spôsob, akým sa vedú dialogy a akým sa riešia problémy“.²

Na poli kultúry globalizácia znamená predovšetkým pohyb, miešanie, permanentnú kultúrnu interakciu a výmenu, uľahčenú rýchlym vývojom informačných a komunikačných technológií. Kanadský filozof a teoretik Marshall McLuhan bol presvedčený, že svet sa, najmä v dôsledku dynamického rozvoja elektronickej komunikácie mení, stáva sa jednou komunitou – globálnou dedinou. Jedným z najvýraznejších efektov tohoto procesu je vznik takmer transkultúrnej mediálnej sféry. Práve tu sa obyčajne identifikuje aj kultúrna jedinečnosť, ktorú ohrozuje unifikácia a homogenizačná sila mediálnej kultúry. Mediálna kultúra dnes vytvára akýsi svoj spoločenský model, svoje ideály, či jazyk, prekračujúci limity národných kultúr. Modifikuje a čiastočne aj potláča po stáročia utváranú identitu toho-ktorého kultúrneho celku, mení vzťah duchovného toposu, nivelizujúc lokálne, sociálne aj intelektuálne rozdiely. Globalizácia sa teda aj prostredníctvom mediálnej kultúry stáva ohrozením kultúrnej rozmanitosti.³

1.1. EKOLÓGIA KULTÚRY

K významným problémom globalizujúceho sveta patria aj otázky prežitia v prírodných a sociálnych podmienkach, ktoré sú čoraz výraznejšie modifikované ľudskou produktívnou činnosťou. Rozvoj vedy a techniky, neúmerný nárast nie vždy adekvátnych potrieb ľudí a tiež permanentný rast svetovej populácie zvyšuje nároky na životné prostredie až ku stavu, ktorý už dnes označujeme za *globálnu krízu*.

Danými problémami sa zaoberá kulturologická disciplína ekológie kultúry alebo kultúrnej ekológie. Študuje a analyzuje najmä vzájomné vzťahy ľudských kultúr a prírody, založené na etických modeloch, hodnotových rebríčkoch a kultúrnych vzorcoch, umožňujúcich trvalú udržateľnosť rozvoja človeka, kvality života a rozvoja ľudskej spoločnosti v relatívne stabilnom prírodnom a životnom prostredí. Na tieto témy reaguje mnoho odborníkov, z ktorých za zmienku stoja v súvislosti s kultúrou niektoré z vyhlásení filozofa Jozefa Šmajsja v dokumente „Nájomná zmluva so Zemou“. Okrem iného píše...“konflikt kultúry s prírodou vyvoláva úbytok prirodzeného prostredia Zeme, nemôže zničiť prírodu, ale kultúru. Ak máme túto existenčnú krízu prežiť, musíme prírode vedome ustúpiť, protiprírodnú duchovnú a materiálnu kultúru naturalizovať. Predpokladá sa zmena štruktúry, rozsahu a stratégie kultúrneho systému, nie zmena človeka ako organizmu.“⁴

Menovaný autor definuje aj evolúciu vývoja kultúrnej dimenzie človeka, pričom uvádza skutočnosť, že človek sa v svojej podstate mení oveľa pomalšie, ako prostredie, ktoré sám v dôsledku kultúrneho pôsobenia pretváral. Ako nový biologický druh na Zemi musel mať psychiku nastavenú na tvrdý boj o prežitie a preto ho je možné definovať ako *človeka*

² Mucha, 2003

³ Gažová, 2009

ISBN 80-7121-315-4

⁴ Šmajš, 2005

expandujúceho. V tomto boji postupne víťazil a spontánne tak vznikalo viacero rozdielnych kultúr, v ktorých sa vyvíjali jednotlivé ľudské druhové predispozície. Jeho pôsobenie a kultúrny vplyv mali za následok postupné rozbíjanie pôvodných ekosystémov a vytváranie základu rôznorodosti jednotlivých kultúrnych systémov. Tento protiprírodný kultúrny systém vznikajúcej ľudskej prirodzenosti trval veľmi dlho. Postupne sa vývojom technológie vyspelých kultúr znižovala intenzita boja o prežitie, ale expanzia ako súčasť ľudskej prirodzenosti zotrvala a dominovala najmä z dôvodov ekonomickej prosperity.

Počas tohoto procesu si *človek ako sociálny subjekt v typických situáciách* vytváral v rámci jednotlivých kultúr vlastný životný štýl, so zažívaním každodennej skutočnosti s pevnou štruktúrou, významnosťou a jednotou. Táto každodenná skutočnosť sa vytvárala spontánne, v priamej väzbe s podmienkami sprostredkovanými kultúrnou tradíciou. Jej objektivita sa formovala prostredníctvom zažívania typických situácií /rituálov/, z ktorých potom vznikala skúsenosť, trvanlivosť a zmyslupnosť. Zažívanie týchto skúseností vygenerovalo *kultúrnu pamäť, tvoriacu podstatu histórie*.

Skúmaním kultúrnych kontextov sa zistilo, že predmet záujmu pre vytváranie typických situácií sa v západných a východných kultúrach navzájom líši. Ak v západných kultúrach je typické zachovávať fyzický produkt, vo východných kultúrach je typická snaha o zachovanie procesu činnosti. Z tejto podstaty potom vyplývajú aj rôzne hodnotové systémy. *Jednotlivé kultúry môžu mať vytvorené rôzne hodnotové systémy*, spravidla kladne prijímané pôvodnou komunitou (ktorá túto kultúru vytvorila), ale nemusia byť kladne prijímané inými spoločenstvami alebo jedincami iných kultúr.

Globalizácia narušila rovnováhu a rozmanitosť miestnych kultúr. Zmenšovaním vzdialeností medzi ľuďmi sa narušil blahodárny efekt pôsobenia pôvodnej biosféry, ktorý eliminoval spoločenské poruchy a krízy a optimalizoval miestne kultúrne štruktúry. Tak sa vlastne globalizácia obrátila proti kultúre – násobí tlak na prírodu a destabilizuje ju. Na takúto zmenu v reakcii prírody sme neboli pripravení ani prírodným, ani kultúrnym vývojom – zlyháva tak naša biologická prirodzenosť, ako aj naše základné kultúrne archetypy. *Kultúrny človek sa ocitol v globálnom ohrození*.

Základnou dilemou sa stávajú dve , navzájom protichodné očakávania – globálne myslenie si vyžaduje, aby bol nový spôsob života oslobodený od všetkých historických väzieb a súčasne očakáva, že výsledok bude chápaný, uznaný a všeobecne prijatý (jadro konfliktu medzi tradíciou a modernou) a zároveň sa očakáva, aby sa stále zvyšoval štandard životnej úrovne a súčasne sa začalo s procesom prírodnej evolúcie.⁵

Táto základná dilema nás vedie k zamysleniu nad tým, aký význam má pre nás v dnešnej dobe vzťah k dedičstvu predkov , ktorý môže výrazne ovplyvniť názor na požadovanú zmenu štruktúry , rozsahu a stratégie kultúrneho systému, s akceptovaním súčasného človeka s jeho predispozíciami.⁶ A aký dopad bude mať tento vzťah na architektonickú produkciu v týchto hodnotných, (spravidla už pamiatkovo chránených) štruktúrach. Môžeme sa k nemu postaviť ako k neaktuálnemu reliktu, dokumentujúceho našu históriu – ako k exponátu (na tomto princípe sú postavené základy klasickej pamiatkovej starostlivosti), alebo ako k živému odkazu, z ktorého má zmysel čerpať inšpiráciu , ak sa chceme pokúsiť o *naturalizáciu súčasnej duchovnej a materiálnej kultúry*.

Dosah na riešenie dilemy môže mať aj formovanie východísk pamiatkovej starostlivosti, s nastavením miery akceptovania novej intervencie v danom (generáciami zažitom) prostredí.

⁵ 3.Šmajš, 1997

⁶ Problematike nemennosti predispozícií človeka při vnímaní priestor sa okrem iných v publikácii *Za krásnejší svet, Tradicionalizmus v architekture 20.a 21. storočia* venuje Martin Horáček, ktorý v tejto súvislosti uvádza vedeckú teóriu podľa Nikosa Slingarosa, zaoberajúcou sa štruktúrnym rádom v životnom prostredí človeka.

1.2. VZŤAH K DEDIČSTVU PREDKOV – ZÁKLAD KULTÚRNEJ UDRŽATEĽNOSTI

Kultúrna identita sa už v súčasnom svete nedá chápať ako stabilná charakteristika idividua, či v našom prípade celej kultúrnej komunity. Dochádza k permanentným zmenám a preskupovaniu jednotlivých zložiek.

Za hlavné faktory ovplyvňujúce formovanie kultúrnej identity je možné považovať:

- Kultúrne dedičstvo (konfigurácia artefaktov , sociologických regulatívov a ideí, ktoré sa ako trvalé kolektívne vlatsníctvo a všeobecne zdieľaný výsledok materiálnej a duchovnej činnosti členov určitej kultúry odovzdávajú v čase a priestore nasledujúcim generáciám)
- História (spoločne zdieľané osudy)
- Autenticitu – participáciu na kultúrnom živote spoločenstva
- Genia loci kultúrnej krajiny a identitu miesta
- Interkultúrne kontakty

Moderné liberálne spoločnosti v Európe a Severnej Amerike sa vyznačujú slabou vymedzenou identitou, mnohé z nich sú hrdé na vlastný pluralizmus a multikulturalizmus, čo však neznamená nič iné , než že ich identita pozostáva z toho, že žiadnu nemajú .⁷

Antropocentricky orientovaný človek ako produkt euroamerickej, prozápadne orientovanej kultúry si túto dilemu začína uvedomovať a preto čoraz viac zdokonaľuje systém ochrany zachovaných aj narušených prírodných aj kultúrnych celkov ako nositeľov identity. V dôsledku ich dlhodobého ohrozovania sa vytvorili rôzne stupne ochrany na lokálnej, národnej, či medzinárodnej úrovni. Spolu s environmentálnymi aspektami hodnotenia životného prostredia sa vyformoval *problém kultúrne udržateľného života*. Vzhľadom na vysoké štádium narušenia pôvodných prírodných aj kultúrnych štruktúr (z ktorých sa zachovali fragmenty pôvodného stavu) sú definované tzv kultúrne ostrovy (v nich sú stanovené také princípy ochrany či obnovy, ktoré majú tendenciu pôvodný charakter subsystému ochrániť, prípadne obnoviť).

Globalizácia aj napriek našej prozápadnej materialisticky nastavenej línii čoraz viac otvára možnosti interpretácie západného a východného modelu ochrany dedičstva. Predpokladom zachovania kontinuity dedičstva vo východnej kultúre je ochrana procesu- produkcie (autentický proces predpokladá vznik autentického nového produktu). Pri takejto filozofii je možné kópiu zaniknutého originálu akceptovať ako legitímny dôkaz toho, že dlhodobé opakovanie toho istého je možné, dokonca prirodzené. Naopak, predpokladom zachovania kontinuity dedičstva v západných krajinách je ochrana fyzického originálu. V takomto prípade je opakovanie zaniknutého diskutabilné, lebo história sa opakovať nedá. Oprávnenosť použitia napodobeniny – kópie, je pri danom postoji podmienená jedinečnosťou zaniknutého originálu.

Začarovaný kruh západného materialistického myslenia pri ochrane kultúrneho dedičstva sa výrazne podobá klimatickej kríze – na jednej strane devastovanie kľúčových území primárneho prírodného prostredia, ohrozujúce systém klímy celej Zeme a na strane druhej ochrana pozostatkov ekosystémov, často demonštrujúcich iba malé fragmenty zanikajúcich prírodných systémov. Údržateľnosť oboch je ohrozená – spomínaný stav ochrany je umelo vytvorený a často nie je proporcionálne vyvážený.

Ak by sme tento proces mali definovať z hľadiska prozápadne orientovanej kultúry, zistili by sme, že eticky je možná iba obnova prírodného (živého) prostredia. Fyzicky zaniknuté kultúrne(umelé) prostredie sa už nedá vrátiť.

⁷ Fukuyama, 2007

Ak by sme sa na daný proces pozerali z hľadiska provýchodne orientovanej kultúry, zistili by sme, že je možná tak obnova prírodného, ako aj umelého prostredia – obe sa chápu ako súčasť procesu života.

Práve táto disproporcia optimálnosti hodnotenia obnovy (formujúca sa od polovice 20. storočia) je dnes, v dobe globalizácie a výraznej migrácie kultúrnych komunití dôvodom, prečo sa názor na to, čo je a čo nie je akceptovateľné pri obnove a ochrane kultúrneho dedičstva odvíja od chápania pojmu kultúrnej udržateľnosti jednotlivých kultúrnych komunití. Ich chápanie pojmu môže ovplyvniť:

- rôznorodosť postojov k ochrane fyzického originálu (uplatňujú sa najmä pri obnove významných objektov, nesúcich so sebou silný duchovný náboj a genia loci - prototypy kultúrnej identity)
- neprimeraná intenzita nového využitia pôvodného objektu
- preferovanie súčasných estetických princípov, nerešpektujúcich relativitu krásy a autenticitu dokladu histórie (tendencia týkajúca sa architektonickej obce. Siahla až tak ďaleko, že do hodnotenia pamiatkových obnov sa púšťajú aj neodborníci v oblasti pamiatkovej starostlivosti, pre ktorých svetové konvencie ochrany kultúrneho dedičstva nezohrávajú prvoradý význam)
- iné

1.3. VYMEDZENIE POJMU ARCHITEKTONICKE DEDIČSTVO TRADIČNÉHO TYPU

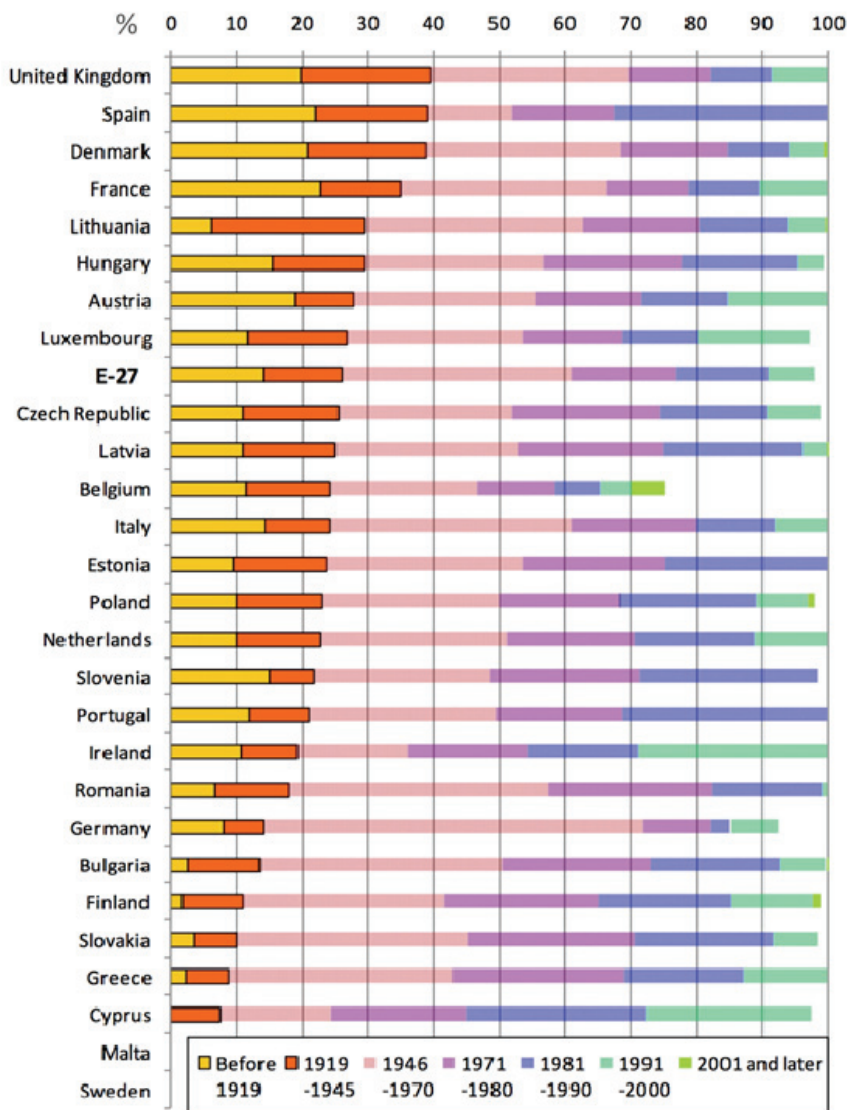
Tradičný princíp stavania v jednotlivých kultúrnych kontextoch vytváral škálu foriem a princípov, ktoré tvorili základ ich stavebnej kultúry. S postupmi stavania bol spojený aj základný princíp artikulácie, zabezpečujúci vhodnú orientáciu ako základ identifikácie sa s prostredím. Spočíval v hierarchizácii stavebno-architektonických princípov. Významné (výnimočné, ojedinelé) objekty boli umiestnené na významnom mieste a boli odlišné od typických, podobných objektov, tvoriacich väčšinu. Týchto podobných objektov muselo byť také množstvo, aby vytvorili relatívne homogénnu oblasť, ktorá dala vyniknúť už spomenutým významným (dominantným) objektom. Princíp artikulácie jasne zohľadňoval geomorfologické a kultúrne danosti miesta.

V európskych aj v euroatlantických kultúrnych procesoch sa čoraz viac prejavuje všeobecná skepsa pri interpretácii zmyslu sveta a ľudstva, pri ktorom sa výrazne uplatňuje aj vzťah k minulosti a budúcnosti ľudstva. Hľadá sa zmysel človeka a jeho dejín. Problém generovania zmyslu je základným problémom sémiotiky kultúry a teda aj tradície, ktoré sú hlavným zdrojom identity jednotlivca aj celej komunity. Hľadanie zmyslu sa netýka len samotného produktu tradície ako kultúrneho procesu ale aj prírody, ktorá bola pri tvorbe tradície v istej miere prítomná. Podľa miery ľudskej práce a vzťahu k prírode boli definované aj jednotlivé civilizačné vlny evolúcie ľudského druhu. Je zrejmé, že proces v jednotlivých civilizačných vlnách prebiehal ako expandujúci voči prírode. V prvej, tzv. *inštrumentálnej civilizačnej vlne* sa človek zaoberal lovom, remeslami a poľnohospodárstvom. Jeho produkcia bola odkázaná na rukodielnu prácu, vytvorenú nástrojmi a preto každý produkt ručnej výroby predstavoval neopakovateľný originál. V *druhej civilizačnej vlne*, tzv. *mechanizačnej*, si zavedením manufaktúr a neskôr továrni typizáciou výroby začína zefektívňovať spôsob svojej produkcie, a v tretej tzv. *informačno-technologickej civilizačnej vlne* sa zavedením automatizovaného technologického procesu stráca priamy kontakt človeka s produkciou. Z uvedeného vyplýva, že zmenou štýlu života a spôsobu produkcie predmetov, používaných v bežnom živote sa mení aj vzťah k pôvodným predmetom, napriek tomu, že ich vnímame ako dedičstvo predkov. Automatizácia a strata priameho kontaktu človeka s produktom a zároveň možnosť výberu množstva nových produktov, zabezpečujúcich vyšší technický štandard života zapríčinila, že pôvodné produkty vznikajúce v prvých dvoch civilizačných vlnách do značnej miery nespĺňajú súčasné technické parametre a prestávajú byť pre život nepostrádateľnými. Často sa dostávajú do pozície exponátov.

Táto skutočnosť je zrejماً vo všetkých oblastiach kultúrnej sféry, vrátane stavebnej. Aj stavebné produkty prvej civilizačnej vlny, typické absolútnou originalitou zabezpečenou rukodielnou prácou, ako aj druhej civilizačnej vlny, vyrábané ako typizované prvky uplatnením manufaktúrnej výroby sú dnes v dobe dnešnej automatizovanej výroby chápané ako atypy, pri výrobe alebo obnove ktorých je potrebný špeciálny prístup, nakoľko tradičné techniky stavania sa v súčasnej dobe vytratilí a ich uplatňovanie je záležitosťou vybraných špecializovaných postupov. Stavebné produkty vytvorené v týchto obdobiach chápeme ako tradičné a mnohé zo zachovaných originálov predstavujú takú významnú hodnotu, že je ich potrebné považovať za exponáty. (dôsledkom uvedomia si danej skutočnosti začalo vznikať pamiatková starostlivosť.) Za prechodné obdobie môžeme považovať obdobie ranej moderny, kedy sa aj napriek zavádzaniu novej stavebnej kultúry ešte mnohé z tradičných princípov stavania zachovávajú. Toto prelomové obdobie trvá cca do 50-tych rokov 20.storočia, dokedy sa stavebná produkcia na našom území realizuje formou murovaných stavieb z kusových prvkov, spravidla z tehly či kameňa, v určitých oblastiach doplnených drevom, alebo iba z dreva. Až od polovice 50-tych rokov je možné začať uvažovať o nástupe modernej stavebnej kultúry v plnom rozsahu. Od tohoto obdobia je možné začať uvažovať so zahájením tretej informačno-technologickej civilizačnej vlny, ktorá sa v súčasnej stavebnej kultúre prejavuje typizáciou, výrazným využívaním betónu, železobetónu a v poslednom období skla s množstvom smart technológií. Táto etapa je charakteristická rýchlym rastom mestských sídel, do ktorých sa presúva čoraz viac obyvateľstva z vidieka. Aj táto skutočnosť zapríčinila, že obyvateľstvo prestáva mať vzťah k štruktúram tradičného typu, ktoré sídla vidieka v danom období spravidla predstavovali.

Danú skutočnosť potvrdzuje aj výskum A.Troi (Obr.1) v rámci zisťovania podielu stavebných štruktúr tradičného typu voči novodobým, vznikajúcim na území dnešnej Európskej únie v jednotlivých stavebných etapách, pričom za dôležitý medzník bol považovaný rok 1945, dokedy bola veľká časť stavebných štruktúr murovaná a z nášho uhla pohľadu ich môžeme v zjednodušenom nazeraní považovať za tradičnú.⁸ Z daného výskumu vyplýva, že Slovensko malo v roku 2001 (v tomto roku je uvádzaný štatistický údaj spomínaný výskumnej úlohy) výrazne nižší počet budov tradičného typu ktoré aj vzhľadom na svoje stárie majú potenciál byť vyhlásené za pamiatky (cca 10%), ako iné vyspelé krajiny Európy. Napríklad Veľká Británia, Španielsko či Dánsko v štatistike vykazujú existenciu až 40% tradičnej štruktúry tohoto typu zo svojej celkovej stavebnej substancie. Napriek tomu, že údaje z roku 2001 sú už dnes iba informatívne, jasne ilustrujú rozdiel východiskovej bázy v rámci členských krajín Európskej únie z hľadiska miery výskytu štruktúr tohto typu.

⁸ Výskum bol pôvodne realizovaný z dôvodu zisťovania úniku CO₂, meranému vzhľadom na typ stavebnej konštrukcie. Alexandra Troi, Institute for Renewable Energy, EURAC research, Bolzano/Italy)

(Obr. 1) Graf podielu bytových jednotiek v rámci krajín EU do roku 2001 usporiadaných podľa obdobia výstavby (Zdroj: Použitá literatúra -19)

Predmetom záujmu inauguračnej prednášky budú tradičné historické stavebné štruktúry, vznikajúce v prvých dvoch civilizačných vlnách (cca do 50-tych rokov 20. storočia) a miera narušenia ich homogenity v dôsledku zavádzania modernej stavebnej kultúry

2. PAMIATKOVÁ STAROSTLIVOSŤ - NÁSTROJ KULTÚRNEJ UDRŽATELNOSTI

Ak vzťah spoločnosti k starým stavbám a umeleckým dielam bol až do začiatku druhej civilizačnej vlny čisto utilitárny (stavba sa udržiavala iba pokiaľ slúžila svojej funkcii, jej umelecká stránka sa necenila, dôvodom na zachovanie bol zväčša kult ostatkov svätca alebo dynastická tradícia), tak druhá civilizačná vlna predstavuje v oblasti ochrany produktov predkov výrazný kvalitatívny zlom, kedy sa v intenciách romantických a obrodeneckých tendencií vytvára vedomie umelecko-historickej dimenzie posudzovania. Uvedomovaním si kultúrnej identity sa začína formovať profesionálny pohľad na históriu, vzniká základ pamiatkovej starostlivosti ako vedeckej disciplíny. Postupne sa v kultúrnom svete začína vytvárať množstvo medzinárodných dokumentov, ktoré reagujú na možné typy ohrozenia dedičstva. Od konca 19. storočia vznikajú konvencie o ochrane pamiatok v prípade ozbrojeného konfliktu (Haagska konvencia 1954...), rezolúcie a charty týkajúce sa ochrany urbanizmu (Aténska rezolúcia 1931, Aténska charta 1993...) *Aténska rezolúcia mala významný podiel aj pri akceptovaní netradičných riešení nových zásahov* v dovedty ešte spravidla intaktne zachovaných pôvodných štruktúrach. Napriek tomu, že tieto štruktúry ešte neboli zničené vojnami, boli okrem iného definované viaceré zásady, ktoré legitimizovali aj z hľadiska ochrany pamiatok také postupy, akými sú *upustenie od jednoty štýlu, pri konštrukčných problémoch používanie moderných materiálov* (menovite železobetón), ktoré by však *nemali narušovať vzhľad a charakter stavby*, mali by byť zakryté. Obnovy realizované v medzivojnovom období (v dobe nastupujúcej moderny), však ukázali, že nedôsledným aplikovaním týchto zásad armovaný betón a iné nevhodné materiály spôsobujú výrazné poškodenie fyzickej podstaty originálu pamiatky a navyše, aj požiadavka nenarušenia pôvodného vzhľadu pamiatky bola architektmi rôzne pochopená. Mnohí architekti sa snažili o zavádzanie novej estetiky moderny aj vo viditeľných častiach dovedty tradičných štruktúr. Vojnové škody a nové zásahy moderného typu boli dôvodom, prečo začiatkom 60-tych rokov 20. storočia vzniká *Benátska charta*, ktorá ako *Prvá medzinárodná charta o ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídel*, jasne definuje exaktnosť a komplexnosť procesu ochrany. Prvý krát nastoľuje *potrebu interdisciplinarity*, zdôrazňuje hlavnú *hodnotu autenticity*. Na základe negatívnych skúseností z aplikovaných novodobých postupov, odporúčaných Aténskou rezolúciou v roku 1931 *odporúča, aby sa uprednostňovanie nových materiálov a technologických postupov najprv preverilo a až následne použilo. Jasnejšie definuje mieru odlišenia nových prvkov, ktorá nesmie rozbiť jednotu pôvodného celku*. Zvýraznila potrebu zachovania autenticity, o ktorej bol v roku 1996 prijatý samostatný *Narský dokument o autenticite*.

Nastupujúca moderna, formujúca už stavebnú kultúru začínajúcej tretej civilizačnej etapy však spôsobila, že stanovenie akceptovateľnej miery odlišenia novej intervencie do tradičného sa stávalo vecou subjektívneho posudzovania. Snaha presadzovať modernistické riešenia v tradičnej štruktúre sa stala programom, ktorý vyformoval generácie odborníkov aj samotných užívateľov. Týmto postojom sa vytvoril negatívny vzťah ku všetkému, čo bolo v minulosti v tradičnom duchu vytvorené. Pojem pôvodnej identity tradície stratil zmysel, lebo cieľom inovačného procesu v danej dobe bolo vytvorenie identity novej – modernej.⁹

Kontinuálnym prehlbovaním poznatkov o rozsahu a spôsobe ohrozenia a ochrany pamiatok vznikajú ďalšie dokumenty, rozširujúce predmet záujmu z dovedajšej architektonicko-urbanistickej dimenzie na dimenziu kultúrnej krajiny a prírody až celkového životného prostredia

⁹ Dopad tejto skutočnosti je badateľný dodnes. Napriek neskorším snahám, vracajúcim sa koncom 20-teho storočia k pluralite, ktorá opätovne našla zmysel hľadania kultúrnych koreňov, sa práve silnejúca globalizácia zaslúžila o to, že sa výrazne začala prostredníctvom mediálnej kultúry preferovať uniformita ohrozujúca uvedomujúce si hodnoty zanikajúcej kultúrnej rozmanitosti

Postupným uvedomovaním si komplexnosti pojmu ochrana, (pri ktorom sa nedá oddeliť ochrana kultúry od prírody) sa začínajú definovať *základy kultúrnej udržateľnosti*. Predmet záujmu sa venuje rôznym druhom pamiatok a ich skúmaniu (historické záhrady a parky, vernakulárna architektúra, archeológia, reštaurovanie...) Venuje sa aj sekundárnym disciplínam, napriamo súvisiacimi so záchranou a obnovou ako je turistický ruch, doprava a iné... Jednotlivé dokumenty vznikajú navzájom nekoordinovane, vzhľadom na aktuálnosť problematiky, ktorá sa časom vyskytla. Neponúkajú systematiku riešenia, chápu autonómnosť a zvrchovanosť jednotlivých kultúrnych komunit, ktoré majú právo so svojim dedičstvom naložiť podľa svojich možností a schopností. Zohľadňuje čoraz viac fragmentálnosť historických štruktúr a vytvára pojem „*kultúrny ostrov*“.

Za výrazný posun v prístupe ku riešeniu problému stavebnej kultúry ako komplexného systému môžeme považovať *Davoskú deklaráciu*, prijatú v meste Davos (Švajčiarsko) v januári 2018. Deklarácia definuje pojem *stavebnej kultúry (Baukultur)* ako súhrn ľudských činností, ktoré menia prostredie vytvorené človekom vrátane každého naprojektovaného a postaveného objektu, ktorý je začlenený do prirodzeného prostredia, nadväzuje naň, a chápe sa jako jeden celok. Baukultur zahŕňa existujúce budovy, vrátane pamiatok a ďalších prvkov kultúrneho dedičstva, ako aj projektovania a výstavby moderných budov, infraštruktúru, verejné priestory a krajinu.

2.1. VZŤAH KULTÚRNEJ KOMUNITY KU DEDIČSTVU PREDKOV

Skutočnosť, že dedičstvo predkov kontinuálne alebo diskontinuálne zaniká je fakt, s ktorým sa rôznym spôsobom zmierovali naši predchodcovia po tisícročia. Všetko, čo raz vznikne, raz aj zanikne, ide iba o to, za akých okolností a ako dlho tento proces zániku trvá. Ak v minulosti straty produktov v relatívne pomaly sa meniacom životnom štýle prebiehali stáročia, nástupom globalizmu od konca 20. storočia je zánik historických štruktúr oveľa intenzívnejší a rýchlejší. Pomalá strata niečoho, na čo bola tá - ktorá kultúrna komunita zvyknutá, je charakteristická tým, že daná komunita si na proces privyká a vytvorí si náhradné riešenia, ktoré jej raz stratu (niečoho čo malo pre ňu hodnotu) nahradia. Náhlý, násilný proces zániku je chápaný ako extrémna situácia, na ktorú logicky daná komunita (pokiaľ nebola násilným činom samotná zlikvidovaná) reaguje. Funguje princíp akcie a reakcie uplatňovaný v stavoch ohrozenia a bezpečia – pri ohrození sa maximum energie minie na minimalizovanie kontaktu s hrozbou, v stave bezpečia sa energia využíva na rozvoj a zveľaďovanie už nadobudnutého.

Násilná a rýchla strata dedičstva môže nastať v dôsledku už spomínaných vojnových konfliktov, ako aj násilnou zmenou vlastníctva formou vyvlastňovania v takom rozsahu, že zánik dedičstva je prakticky neodvratný. Rôzny pohľad na zánik môže spôsobiť dĺžka času, počas ktorého strata nastala. Ak pri vojnových katastrofách sa strata udiala náhle, komunita si stratu uvedomuje veľmi intenzívne a snahu po jej nahradení často ovplyvní pokus o obnovu zaniknutého v rovnakej podobe (obnova identity, koreňov, ...) o čom svedčí spôsob prvej vlny obnovy poľských a nemeckých miest bezprostredne po 2. svetovej vojne. V ďalších vlnách obnovy tieto mestá v dôsledku dlhšieho trvania straty začínajú uplatňovať modernejšie prístupy k obnove a paradoxne, nástupom tlaku globalizácie, uvedomením si straty koreňov a legitímnym vymedzením kultúrnych ostrovov, začínajú opäť uplatňovať snahu po kontinuite, naznačovania charakteristických znakov pôvodnej zástavby, či až k uplatňovaniu kópií.¹⁰

Iný problém nastáva, ak sa zmena pôvodnej identity historickej štruktúry stráca postupne, kedy si komunita na stav deštrukcie zvyká, dokonca v krajných prípadoch novovznikajúcu heterogenitu pôvodných štruktúr chápe pozitívne, ako pravdivý doklad doby. Tento jav bádame tak vo svetovo významných metropoliach jako napríklad v Londýne (Obr.2), alebo v nových

¹⁰ Zmenu názorov na mieru odlišenia nových zásahov od pôvodnej historickej štruktúry pri obnove poľských miest charakterizoval Marius Czuba z Inštitutu národného dedičstva vo Varšave na medzinárodnej konferencii „Inženýrské problémy obnovy pamiatok“ v júni 2019 v klášore Teplá

vznikajúcich metropolách, majúci iba regionálny význam. Takým príkladom je rýchlo sa rozrastajúce hlavné mesto Slovenska-Bratislava (Obr.3). Za absolútne ignorovanie princípov ochrany môžeme považovať prestavu historických štruktúr zapísaných na Listine svetového dedičstva UNESCO. Svedčí o tom v roku 2009 vyškrtnutie údolia Labe pri Drážďanoch v nemeckom Sasku pre výstavbu mosta, ktorý narušil chránenú kultúrnu krajinu. S problémom zachovania siluety historického mesta sa stretli aj iné metropoly, menovite Praha a Viedeň, ktoré boli nútené prepracovať pripravované ÚPN, kvôli nevhodnému navrhovanému rozmiestneniu výškových budov a narušeniu charakteristickej siluety. Neadekvátne tlaky na novú výstavbu v Banskej Štiavnici v poslednom období tiež znepokojujú odborníkov, obávajúci sa vyškrtnutia mesta z Listiny svetového dedičstva UNESCO.

Obr.2. Strata pôvodnej historickej siluety Londýna (Internetový zdroj-1)

Obr.3. Oblasť výškových budov v Bratislave, v bezprostrednom dotyku s územím Pamiatkovej zóny (Internetový zdroj-2)

Napriek všetkým objektívnym ukazovateľom, podporujúcim ochranu kultúrneho dedičstva, majú mnohé krajiny problém stotožnenia sa s ochranou týchto najstarších dokladov svojej kultúrnej existencie. Kultúrna politika štátu sa spravidla definuje zhora, v súlade s praktizujúcim modelom pamiatkovej starostlivosti. Závisí od kultúrneho povedomia komunity, množstva zachovaných pamiatok, finančných prostriedkov a v neposlednom rade aj od tradície pamiatkovej starostlivosti, ktorá môže uplatňovať direktívny alebo liberálny model regulácie.

Pod tlakom globalizmu si kultúrne komunity uvedomujú potrebu zachovania diverzity kultúr, čo sa prejavuje v ich diferencovanej ochrane, ktorý sa vo svetovom meradle vykryštalizoval do *troch výrazných konceptov kultúrnej politiky*.

Hegemoniálny koncept je založený na pozitívnom základnom postoji k vlastným kultúrnym tradíciám, spravidla odmieta cudzie kultúrne tradície a hodnoty a vytvára nástroje zabráňujúce ich prenikaniu a vplyvom a vedie homogenizácii kultúrneho života.

Konzervatívny koncept sa sústreďuje na konzerváciu existujúcich foriem kultúrneho života a už vopred odmieta akýkoľvek kultúrny import. Spomalenie až stagnácia kultúrneho rozvoja sa však javí ako negatívum tohto konceptu

Emanipačný koncept kriticky prehodnocuje vlastné kultúrne tradície a je relatívne otvorený voči vonkajším kultúrnym vplyvom, avšak odôvodnene odmieta také snahy, ktoré by spôsobili deštrukciu existujúcich fungujúcich kultúrnych foriem a znemožnili tak ich reprodukciu

Ani jeden koncept nepripúšťa deštrukciu platných kultúrnych noriem.

2.2. AUTENTICITA – HLAVNÁ HODNOTA ORIGINÁLU

Medzinárodné odborné semináre venované súčasným trendom v pamiatkovej starostlivosti poukázali na to, že v Európe je v súčasnosti najväčším problémom nedostatok údržby, používanie nevhodných materiálov, ale najmä nejednotnosť názorov na metodiku ochrany a obnovy stále sa zmenšujúceho počtu originálov. Škála prístupov sa pohybuje od ich dokumentácie, zakonzervovania a opätovného prekrytia ochrannou vrstvou, až po maximálne prezentovanie originálov v ich nálezovom stave a dotvorenie chýbajúcich poškodených častí reštaurátorskými technikami, s cieľom estetického zjednotenia výrazu pamiatky. Tento prístup dokonca dovoľuje imitovať patinu. Názory na optimálny spôsob obnovy sa rozchádzajú tak z hľadiska rôznych profesií, ako aj určitých lokálnych tradícií jednotlivých kultúrnych komunití.¹¹

Praktizovanie ochrany a obnovy sa v zásade od začiatku deje v dvoch línách – v medzinárodnej (globálnej), ktorej východiská sú dané už spomínanými dokumentmi a dá sa predpokladať, že majú univerzálnu platnosť a v národnej (lokálnej), vyformovanej praktizovaním spôsobov obnovy, typickej preferenciou určitých špecifických postupov. K takýmto pamiatkovým školám patrila aj československá pamiatková škola, ktorá sa v 50-tych rokoch 20. storočia vyformovala aj na základe skutočnosti, že vďaka znárodneniu bolo možné vytvoriť a následne realizovať systematickú pamiatkovú starostlivosť na vybraných územiach, ktorej základné rámce je možné využívať dodnes.

Pri jej aplikácii sa už v 80-tych rokoch definoval univerzálny postup pri komplexnej obnove. Spočíval v potrebe zachovať nasledovnú postupnosť krokov - *interdisciplinárny výskum – exaktná interpretácia – zdôvodnený hodnotový systém a jeho flexibilné uplatnenie – optimálna prezentácia*. V celom procese je určujúca *hodnota autenticity (pôvodnosti)*, ktorej hodnota sa zvýšila aj v dôsledku výrazných strát, zapríčinených búraním, ale aj nevhodnými obnovami, realizovanými v intenciách už spomínaných dohovorov, či chárt. Ak sa na autenticitu pozeráme z hľadiska kultúrnej udržateľnosti, tak opäť sa vrátíme k rozdielnemu chápaniu ochrany a obnovy dedičstva vo východnom a západnom kultúrnom svete. Pre východnú kultúrnu komunitu je dôležitá autenticita procesu, pre západnú autenticita fyzickej podstaty produktu.

¹¹ Štulc, 1999

Problematika *autenticity* sa definuje aj v charte „Dokument o autenticite“ (Nara), schváleného v roku 1999 v Mexiku, poukazujúceho práve na skutočnosť, že... „Nevhodné zásahy do pamiatkových štruktúr 70.-80.-tych rokov v západných krajinách spôsobili, že sa úplne zničila autenticita mnohých fyzických originálov aj urbanistických prostredí. Preto sa fenomén autenticity materiálnych produktov stal v ďalšom období hlavným predmetom ochrany.“

Ak pozeráme na problematiku autenticity iba z hľadiska ochrany fyzickej podstaty originálu, je pomerne jednoduché určiť prekročenie limitov narušenia materiálnej stránky originálu, ktoré je možné kvantifikovať. Pri navrhovaní nových zásahov však zistíme, že pojem autenticity je oveľa mnohotvárnejší, lebo pri širšom chápaní pojmu autenticita je zrejmé, že sa týka nielen materiálnej podstaty, ale aj zachovania ideovej a kompozičnej podstaty diela. V stavebnej kultúre takáto skutočnosť vždy predstavuje výzvu pre architektov, v ktorej sa zvažuje, ako v zmysle stanovených požiadaviek dokážu aj novým zásahom akceptovať pôvodný charakter diela. V pamiatkovej praxi sa preto vygenerovali dva základné typy autenticity – *autenticita materiálu a autenticita diela*.¹²

Ak pri ochrane materiálnej stránky originálu zareagovali projektanti návrhom reverzibilných riešení nových zásahov, využívajúcich samonosné konštrukcie s minimálnym fyzickým zásahom do originálnej podstaty, pri náruhu architektonickej stránky novostavby sa opäť vynára problém preferencie štýlu a výrazu stavby. Modernisticky naladená architektonická obec spravidla preferovala netradičné riešenia. Individuálny uplatňovaný ako hlavná deviza kvality nového zásahu do homogénnej tradičnej štruktúry programovo relativizoval záväznosť limitov navádzajúcich k zachovaniu charakteru hodnotnej štruktúry. Preto býva autenticita diela oveľa viac diskutovaná. Riešením by mohlo byť odtabuizovanie modernistických princípov navrhovania. Problematike autenticity sa venovala aj dizertačná práca Kataríny Voškovej „Proces transformácie pamiatky počas pamiatkovej obnovy – zámer verzus realizácia, v ktorej sa pokúsila rozpracovať schému „testu autenticity“ a vytvoríť metodiku pre overovanie miery zachovania autenticity po pamiatkovej obnove a vytvorenie metodiky vyhodnocovania výsledkov.“¹³

2.3. IDENTITA A INTEGRITA

Doterajšie pamiatkové školy vnímali ochranu dedičstva predkov najmä ako umelecké exponáty, či doklady stavania predkov. Zaujímal sa najmä o ochranu materiálnej stránky, kdeže v tejto oblasti bol ich dosah oveľa väčší ako pri korigovaní nových zásahov majúcich už atribút samostatného diela.. Globalizácia však spôsobila, že dnes tieto kultúrne ostrovy (chápané jako relikty histórie formujúce našu kultúrnu identitu) vnímame aj ako *útočisko existenčnej istoty*. Ak v danej súvislosti chápeme pamiatkovú starostlivosť ako jeden z nástrojov kultúrnej udržateľnosti, bolo by vhodné, keby sa medzi pojmy pamiatkovej starostlivosti pridali aj pojmy kultúrna identita, archetypy, *genius loci*, ktorých ochrana by mala vplyv na rehabilitáciu prestavovaných tradičných štruktúr aj iným spôsobom ako len ochranou fyzického originálu.

Genius loci (charakter miesta) definoval už koncom 70-tych rokov Christian Norberg Schultz, ktorý vysvetľuje princípy tohto fenoménu vo vzťahu k formálnej stránke prostredia a jeho interpretácie. Definuje jednotlivé situácie na základe priestorového dojmu a jednoduchej orientácie, ktorá je podmienkou stotožnenia (identifikácie) s prostredím.¹⁴ Už samotný význam pojmov ako sú *identita* (totožnosť, zhoda, súlad, sebauvedomovanie človeka), *kultúrna identita* (zhoda, súlad s kultúrou (pôvodnou? novou?), *identifikácia* (stotožnenie sa, určovať základné vlastnosti jednotlivca alebo predmetu za účelom jeho zaradenia do príslušnej skupiny), *archetyp* (pravzor, pôvodný typ, pôvodná podoba; výchovou a kultúrou odovzdaný a preberaný vzor,

¹² Definícia autenticity bola prebraná od PhDr. Dobroslava Líbala, jedného zo zakladateľov českej školy obnovy pamiatok.

¹³ Vošková, 2012

¹⁴ CH. N. Schultz, 1994

spoločný symbolický vzor, abstrakcia typu) dáva tušiť, že tieto pojmy poskytujú široký repertoár možností pri tvorbe ideových konceptov kontextuálnych riešení .

2.4. RÁMCOVÁ METÓDA PAMIATKOVEJ OBNOVY

S ohľadom na definované typy autenticity existujúceho diela (v našom prípade pamiatky), a architektonický charakter dotváraných častí diela je možné definovať dve *základné rámcové metódy pamiatkovej obnovy*.

Synteticko-rekonštrukčná metóda pamiatkovej obnovy - chápe prezentáciu ako obnovu pôvodnej integrity pamiatky , pri návrhu nových zásahov používa zhodné alebo podobné princípy stavania ako boli použité pri origináli. Výraznejšie používa aj exaktné či náznakové rekonštrukčné metódy pri obnove originálu. Ako príklad synteticko-rekonštrukčnej metódy obnovy môžeme považovať hrad Ľubovňa (Obr.4), pri ktorom sa zvolila konzervačno-rekonštrukčná metóda obnovy na zachované objekty a na chýbajúce zastrešenia veže a renesančného paláca sa využila náznaková rekonštrukcia v novom architektonickom prevedení (vo veži sa aplikovali schodiská s polovičnými podlahami podlaží – kvôli priehľadu do celej veže, v paláci sa zvolilo halové prestrešenie paláca, ktorého tvar naznačoval zastrešenie z obdobia renesancie, tvorené plytkými sedlami skrytými za vysokou atikou).

Analyticko-modernistická metóda pamiatkovej obnovy – chápe prezentáciu ako potrebu odlíšenia pôvodného od nového na základe väčšieho či menšieho kontrastu. Výraznejšie používa konzervačné metódy pri obnove originálu a novotvary pri nových zásahoch. Kombinácia konzervácie originálu a transparentného novotvaru prestrešenia bola použitá na hrade Juval (Obr.5)

Obr.4. Synteticko-rekonštrukčná metóda obnovy použitá na hrade Ľubovňa. (Internetový zdroj-3)

Obr 5. Analyticko-modernistická metóda pamiatkovej obnovy použitá pri obnove hradu Juval (Internetový zdroj-4)

3. FORMOVANIE ARCHITEKTONICKÝCH TRENDOV UPLATŇOVANÝCH PRI OBNOVE HISTORICKÝCH ŠTRUKTÚR TRADIČNÉHO TYPU

Tak ako sa menili názory na hodnotu tradície a spôsob ochrany a obnovy našich tradičných sídel, menili sa aj trendy uplatňované pri obnove pamiatok. Proces stotožnenia sa s dedičstvom predkov bol za krátku dobu trvania pamiatkovej starostlivosti veľmi turbulentný a odráža rýchlu transformáciu pojmu kultúra.

3.1. PREZENTÁCIA ORIGINÁLU, NOVÉ ZÁSAHY V INTENCIÁCH TRADÍCIE

Vzťah k dedičstvu v druhej civilizačnej vlne ovplyvnil vznik inštitucionalizovanej pamiatkovej starostlivosti. Stáva sa vedeckou disciplínou v dobe ekonomicky prosperujúcich európskych krajín v 2. polovici 19. storočia. Jej profesionalita sa zvyšovala čoraz exaktnejším spoznávaním stredovekých stavieb v dôsledku rozmachu odborov všeobecnej histórie, archeológie a dejín umenia. Záujem profesionálov sa sústredil na hľadanie univerzálnych slohových princípov. Doba sa usilovala o to, aby dosiahnuté poznanie (či už skutočné alebo domnievané) vizualizovalo tomu zodpovedajúcu úpravu skúmanej a obnovovanej stavby. Pamiatka sa tak mala prispôbiť ideálnej predstave a nie predstava reálnej pamiatke. Tak sa zrodila neblahá teória a prax tzv. *puristickej rekonštrukcie*. Hlavní redstavitelia tohoto trendu nepocíťovali rozdiel medzi hodnotou originálu a jeho napodobeniny.

Zrodom nového evolučného výkladu dejín Georgom Dehiom koncom 19. storočia sa následne vytvárajú základy pre modernú pamiatkovú starostlivosť. Rôzna interpretácia umeleckej hodnoty originálu iniciovala vznik dvoch základných prúdov v pamiatkovej starostlivosti začiatkom 20. storočia. Prúd, ktorý za najvyššiu *hodnotu pamiatky považoval jej stárie* prefraval prezentovanie všetkých historických vrstiev pamiatky. Originál sa stáva vzorkovnicou svojho

vlastného stavebného vývoja, plní iba úlohu dokumentu. Dôsledkom tejto filozofie bol prvý krát v dejinách stavebnej kultúry akceptovaný *rozpad ideálu štýlovej jednoty*.¹⁵

Druhý trend reaguje na umelecko-historickú hodnotu pamiatky pokúša sa o *novú architektonickú a výtvarnú syntézu*. Pamiatku nechápe iba ako autentický historický dokument, ale chápe ako živé výtvarné dielo. Oba trendy pracujú s architektúrou tradičného typu, a naplno pretrvávajú do prvej polovice 20.storočia, kedy začínajú koexistovať s novou estetikou ranej moderny. Architektonická produkcia *ranej moderny* v danom období už začína využívať modernistické princípy navrhovania, prejavujúce sa najmä *štylizáciou jednotlivých prvkov*, vrátane detailov, ktoré sú ešte akceptované. Ak by sme mali hodnotiť tento trend v architektúre, je možné konštatovať, že je kompatibilný so základnými tradičnými princípmi stavania.

Ak vznikajú v tomto období diela modernistické (rešpektujúce modernistické princípy stavania, programovo negujúce tradíciu), často bývajú umiestnené mimo existujúcich tradičných štruktúr (ako solitéry v prírode), aby sa ich odlišné princípy dali realizovať v plnom rozsahu bez toho, aby boli nekompatibilné s tradičným kontextom.

3.2. NEGÁCIA TRADÍCIE A JEJ NÁSLEDNÉ PRIJATIE

Vzťah k dedičstvu v 3. civilizačnej vlne je charakteristký negáciou a následným uvedomením si tradičných hodnôt.

20.storočie

Od druhej polovice 20.storočia je možné sledovať pri obnove originálnych historických štruktúr paralelné koexistovanie oboch trendov – syntetického aj analytického. Dali vzniknúť spomínaným rámcovým metódam pamiatkovej starostlivosti – synteticko-rekonštrukčnej a analyticko-modernistickej. Názor na ich uplatňovanie sa menil pozvoľna.

Výrazný rozdiel je však možné badať pri presadzovaní miery odlišnosti nových zásahov pri prestavbe týchto historických tradičných štruktúr. Čoraz radikálnejšie presadzovanie modernistických princípov malo za následok ich heterogenizáciu.

Do 70-tych rokov 20.storočia môžeme hovoriť ešte o funkcionalistických zásahoch, v rámci ktorých je možné badať rešpektovanie tradičných urbanistických princípov, nové formy sú používané najmä v architektonickej dimenzii.

V 70.-80. tých rokoch však zásahy v duchu princípov neskoréj moderny nerešpektujú ani architektonické ani urbanistické tradičné princípy stavania. Pre uplatnenie silných konceptov solitérov bolo treba búrať celé urbanistické bloky pôvodnej štruktúry.

Koniec 20.storočia aj v dôsledku výrazných spoločenských zmien predstavuje mierny útlm stavebných aktivít a výraznejšie uvedomovanie strácania identity.

21.storočie

Nástupom nového tisícročia sa dopady globalizmu začínajú prejavovať v plnom rozsahu. Ak predošlé storočie ničilo tradičné štruktúry plošne, diktát developerov začína ničiť štruktúry v identickej siluete. Vznik už spomínanej transkultúrnej mediálnej sféry spôsobuje, že si mediálna kultúra vytvára svoje vlastné ideály, či jazyk, prekračujúci limity národných kultúr. Modifikuje a čiastočne aj potláča po stáročia utváranú identitu toho-ktorého kultúrneho celku. Tento jav má za následok, že historické štruktúry ako nositeľky identity sa stávajú „značkou kvality“. Ich hodnota exponátu ich predurčuje pre atypické riešenia, často so silným umeleckým nábojom. Silnejúca snaha po zachovaní autenticity sa pohybuje medzi dvomi spomínanými pólmi - nezasahovaním do fyzickej podstaty originálu (autenticita materiálu pamiatkovej štruktúry) a zachovaním jeho vizuálnej exponovanosti (autenticita diela originálu pamiatkovej štruktúry). Vedomé sprísňovanie požiadaviek na zachovanie oboch druhov autenticít generuje nové architektonické riešenia, ktoré na danú požiadavku reagujú rôznymi spôsobmi.

¹⁵ Rieglovu teóriu rozpadu štýlovej jednoty premietol do aktuálnej konzervačnej praxe Max Dvořák

3.3. ATYPICKOSŤ NAVRHOVANIA VYPLÝVAJÚCA Z JEDINEČNOSTI PAMIATKY AKO EXPONÁTU

3.3.1. Rekonštrukčné postupy

V súvislosti so strácajúcou sa identitou jednotlivých kultúr v západnom kultúrnom svete je možné evidovať pri obnove narušených výnimočných historických štruktúr čoraz viac využívanú synteticko-rekonštrukčnú rámcovú metódu pamiatkovej obnovy, využívajúcu na obnovu zaniknutých častí originálu rekonštrukčné princípy obnovy buď formou kópie či repliky, alebo volnejšou, štylizovanou náznakovou rekonštrukciou. Pri voľnejšej interpretácii metódy náznakovej rekonštrukcie môžeme hovoriť o *snahe po návrate identity miesta*.

Posun názoru na optimálnu obnovu ilustrujú dva zbombardované kostoly rovnakého významu v Nemecku. Jedná sa o kostoly cisára Wilhelma v Berlíne a Frauenkirche v Drážďanoch. Prístup k ich obnove výrazne ovplyvnili tak technické možnosti realizácie, ako aj dôvod, prečo sa k ich obnove vôbec pristúpilo. Zatiaľ čo obnova ruiny kostola bola realizovaná ako architektonizovaná ruina s novotvarom, ako doklad zničenia, druhý kostol obnovený do pôvodnej podoby o 50 rokov neskôr prezentuje zmierenie sa s dôsledkom katastrofy. Dôkazom zmierenia je funkcia obnoveného objektu ako spoločného kultúrneho stánku v zjednotenej Európe.

Podobný príklad môžeme uviesť aj pri hľadaní rámcovej metódy pamiatkovej obnovy Bratislavského hradu, ktorá sa z pôvodnej konzervačnej zmenila na rekonštrukčnú, obnovujúcu hradný areál do neskorobarokového výrazu aj s použitím kópií. Hlavným dôvodom bolo obnovenie autenticity diela hradu z doby Márie Terézie, ktorej panovanie znamenalo významnú historickú etapu. Aj z uvedeného dôvodu sa obnovený hrad následne využil na reprezentačné účely štátu.

Za zmienku stojí aj obnova jediného zachovaného veľkomoravského kostola s. Margity Antiochijskej v Kopčanoch, ktorý bol z dôvodov jednotnej metódy obnovy česko-slovenského archeologického parku prezentovaný ako veľkomoravský – ako doklad jediného stojaceho kostolíka tohoto typu na území Čiech a Slovenska. V odbornej praxi sa dlho diskutovalo o tom, či pri stanovení rámcovej obnovy je dôležitejšia autenticita materiálu a diela (zachovať kostol v stave svojich neskorších prestavieb), alebo výnimočnosť stária a miery zachovania objektu z daného obdobia (obnoviť ho vo veľkomoravskej podobe aj za cenu odstránenia mladších kultúrnych vrstiev).

Nie celkom jednoznačný bol názor na použitie rámcovej metódy obnovy hradu Krásna Hôrka, zničeného požiarom. Po dlhej diskusii bol pôvodne navrhovaný modernistický spôsob obnovy interiérov niektorých častí hradu nahradený rekonštrukčným – obnovujúcim hrad do poslednej hodnotnej etapy v celom rozsahu.

Snaha po zachovaní autenticity diela viedla aj architektka Václava Girsu ku vytvoreniu špeciálneho prístupu tzv. „reštaurovanie architektúry“, ktorým sa podarilo zachovať, prípadne obnoviť autenticitu viacerých významných pamiatok (obnova hradov Bezděz, Český Krumlov, Pernštejn...)

Ak sa pri synteticko-rekonštrukčnej metóde nepristúpi ku rekonštrukcii pôvodného stavu, využívajú sa metódy náznakovej rekonštrukcie, ktoré súdobým, kontextuálnym spôsobom pracujú s návratom pôvodného charakteru obnovovanej štruktúry. Vedomé pracovanie s identickými znakmi kontextu sú čitateľné napríklad na novostavbe Múzea hanzu v Lubecku, (Obr.6) či pri návrhu veže výťahu na hrade Castello Grande v Belinzone. Pri koncipovaní hmoty múzea v Lubecku boli autori zjavne inšpirovaní charakteristickými štítlami tehlových domov a horizontálnou líniou múru pôvodného opevnenia.

Obr.6. Moderna ovplyvnená tradíciou, či tradícia vyjadrená moderne?
(Internetový zdroj-5)

3.3.2. Rozmanitosť novotvarov

V prípade požitia analyticko-modernistickej rámcovej metódy pamiatkovej obnovy sa obnova narušených štruktúr realizuje formou novotvaru. Aj tento prístup môže mať viacero podôb, s väčšou alebo menšou mierou odlíšenia od charakteru dotváratej štruktúry. Miera odlíšenia by však mala mať jasný filozofický dôvod, nemala by byť samoúčelná.

Ak v tradičnej štruktúre apikujeme princíp inakosti, je potrebné mať na zreteli, že v minulosti princíp artikulovanej štruktúry spočíval na hierarchizácii, v rámci ktorej vždy platilo, že významnejšie objekty boli spravidla odlíšené od menej významných. Tento princíp bol využitý aj pri návrhu výrazných novotvarov dvoch múzeí navrhnutých do objektov, ktoré sa pôvodne od okolitej zástavby neodlišovali. Jedná sa o Vojenské historické múzeum Bundeswehru v Drážďanoch a Palachovo múzeum v Prahe. V oboch prípadoch sa v podobný novotvar klinu použil na vyjadrenie tragédie, kvôli ktorej boli múzeá v daných objektoch zriadené.

Opačný princíp eliminovania nevhodnej dominantnosti prístavby bol využitý pri obnove ranostredovekého kostola sv. Juraja v Kostolčanoch pod Tribečom. (Obr.7) Zmenou materiálu v exteriéri sa aspoň čiastočne eliminovala nevhodnosť existujúcej prístavby unikátneho ranostredovekého kostola, ktorý nevhodnou prístavbou zrealizovanou v 70-tych rokoch 20.storočia stratil svoju pôvodnú siluetu. Požitie prírodných materiálov v čiastočne zalesnenom prostredí potlačilo dominantnosť novostavby, čím sa aspoň čiastočne podarilo vrátiť dominantnosť kostolu.

Častá nejednoznačnosť vstupných pomienok pri riešení obnovy architektonického dedičstva viedla architektonickú obec k reaktivizovaniu názoru na výsledok snaženia. V riešení vyjadrujúcich hektickosť, neistotu a tápanie našej doby povýšila princíp relativity a priznanie kultúrneho vrstvenia za hlavný determinant tvorby. Obnova pamiatky má slúžiť iba „dočasu“ a preto nemusí pôsobiť ukončene, lebo už pri obnove sa počíta s jej možnou zmenou. Na základe tohoto názoru sa vygeneroval trend tzv. *nedokončených stavieb*. Medzi takýto typ stavieb je možné zaradiť aj obnovu kostola sv. Anny pre centrum Pražskej križovatky v Prahe, pri ktorom bola požitá konzervačná metóda pri obnove originálu a reverzibilné novotvary vložené konštrukcií súvisiacich s novou funkciou objektu. Aj keď nadštandardnosť uvádzaného riešenia nemožno

poprieť, je zrejme, že otvorením priestoru celého objemu kostola sa ohrozila stavebno-technická stránka unikátneho gotického krovu z 14. storočia...¹⁶

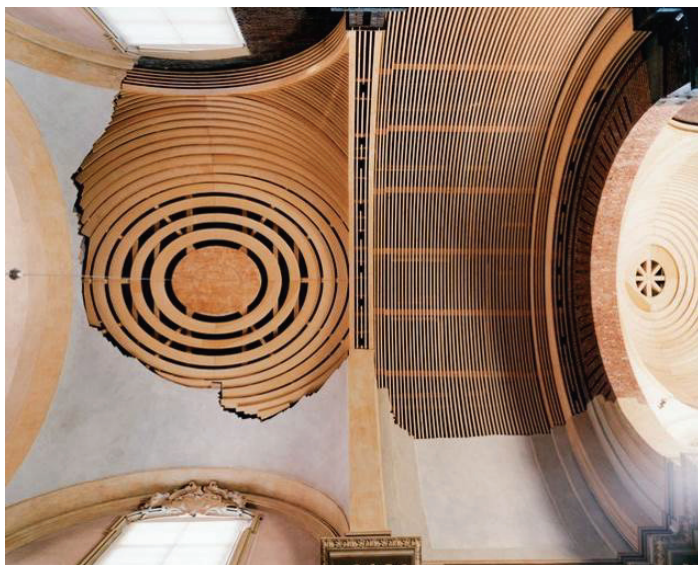
Obr.7. Eliminovanie nevhodnosti existujúcej prístavby pri ranostredovekom kostole sv. Juraja v Kostol'anoch pod Tribečom (Internetový zdroj-6)

Takmer neobmedzené technické možnosti vo vyspelých krajinách umožňujú realizovať také obnovy, ktoré nemali doteraz v stavebnej produkcii obdoby. Aj v súvislosti s trendom neukončenosti a relativity sa uplatňujú kreatívne reverzibilné riešenia. Pekným príkladom je použitie drevených lamiel na obnovu klenieb v Oratoriu di S.Filippo Neri v Bologni (Obr.8), či sochársky stvárnené kovové sieťové koše pri prezentácii ruiny baziliky Santa Maria Maggiore v Siponto v Puglii.(Obr.9)

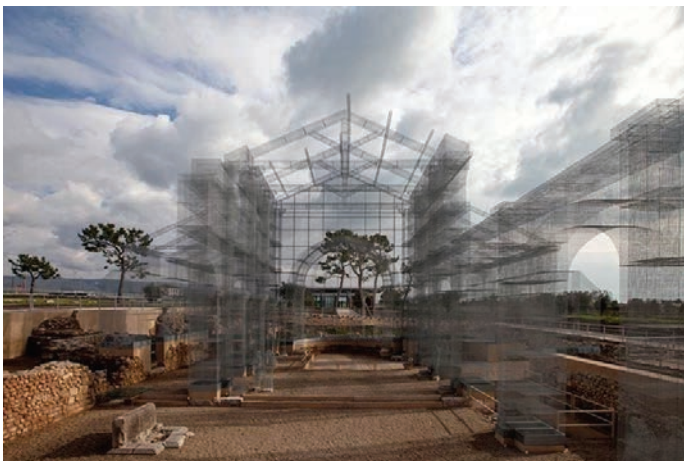
¹⁶ Bečková, 2007

Akceptovanie autenticity materiálu aj diela výrazne zohľadňujú transparentné konštrukcie, ktoré v snahe o maximálne akceptovanie vizuálnej exponovanosti originálu pri návrhu nových konštrukcií využívajú prihľadnosť materiálu – najmä skla. Ich realizácia suchým stavebným procesom ho radí medzi reverzibilné zásahy. Využíva sa tak pri dotváraní narušených častí ako náznak zaniknutého pôvodného prvku (zastrešenie paláca na hrade Juval, či kostola Corben d'Ébre v Taliansku), alebo ako nový prvok, ktorého vytvorenie si vyžiadala nová funkcia (transparentná látka nad veľkomoravským nálezom v kazemate nitrianskeho hradu, či nad originálom základov veľkomoravského kostola II v krycej stavbe v Mikulčiciach.)

Za krajný prípad uplatnenia reverzibility je možné považovať kontajnery. Umiestňovanie samostatných priestorových jednotiek do slohových priestorov, však výrazne ovplyvní ich pôvodný charakter a preto je tento princíp obnovy z hľadiska pamiatkovej starostlivosti akceptovaný iba v prípadoch, ak sa uplatňuje iba v nevyhnutných prípadoch (spravidla ako riešenie technických zariadení, ktoré sú do pamiatky vkladané ako samostatné technologické jednotky). Takýto prístup bol využitý napr. pri hygienických zariadeniach v arcibiskupskom paláci v Avignone, prípadne v Přemyslovskom hrade arcidiecézneho múzea v Olomouci. V prípade, že miera použitia kontajnerov je taká vysoká, že používanie nových priestorových jednotiek je samoučelné, je ich použitie diskutabilné, nakoľko takéto prístupy na jednej strane síce zachovávajú autenticitu materiálu, ale na druhej strane často výrazne narúšajú autenticitu pôvodného diela. Môžeme spomenúť aspoň dva príklady obnovy tohoto typu, o realizácii ktorých sa dlho viedli diskusie v odborných kruhoch. Je však zrejmé, že v architektonickej obci sú tieto príklady vnímané ako progresívne a mnohé z nich boli aj v tomto duchu ocenené. Jedná sa napríklad o adaptáciu domu pani Fárovovej v Slavoniciach, či o obnovu Přemyslovského hradu na účely arcidiecézneho múzea v Olomouci.

Obr.8. Kontrastná kombinácia reštaurátorsky ošetreného originálu a reverzibilných lamiel doplnenej klenby vytvára efektný dojem neukončenosti.(Internetový zdroj-7)

Obr.9. Efemérna architektúra sieťoviny, naznačujúca v objeme identické časti zaniknutej baziliky je veľmi inšpiratívnou ukázkou práce s náznakom pomínelosti v architektúre - „fantóm baziliky“ (Internetový zdroj-8)

3.3.3. Nové ekologicky motivované riešenia

Novou výzvou pri formovaní zásahov do historických štruktúr je aj aplikácia ekologických konceptov, ktoré však okrem svojho ekologického rozmeru vykazujú snahu o kompatibilitu s hodnotným prostredím tradičného typu . Ekologické princípy v atypickom prevedení boli využité pri novostavbe Kunstmuzea v Ravensburgu (Obr.10). Nové technologické riešenia boli využité aj pri obnove objektu Reichstagu v Berlíne. Okrem progresívnych technológií bola obnovená pôvodná tvarová charakteristika jeho ikonickej siluety, prejavujúca sa najmä v spôsobe obnovy prvku kupoly.

Obr.10 Novostavba kontextuálne dotvárajúca tradičné prostredie, využívajúca princípy cyrkulárnej ekonomie v kombinácii s ekologickými princípmi stavania, inšpirovanými tradíciou a prevedené novodobým spôsobom (Internetový zdroj-9)

3.3.4. Netypické riešenia – na hranici akceptácie ochrany

V poslednom období pútajú pozornosť radikálne obnovy industriálnych objektov, prípadne objektov bývalých koríd, realizované na území celého Španielska. Jedná sa zväčša o adaptácie pre kultúrno-spoločenské účely, so štandardom zodpovedajúcim nárokom 21.storočia. Za zmienku stoja objekty bývalej koridy adaptovanej na polyfunkčné kultúrne centrum Las Arenas v Barcelone a bývalé industriálne objekty adaptované na kultúrno-spoločenské centrá Caixa Forum v Madride a v Barcelone. Aj keď sú uvádzané príklady na hranici únosnosti voči požiadavke zachovania autenticity, vždy predstavujú lepšie riešenia ako nekoordinované búranie či zastavovanie industriálnych areálov, praktizované v nedávnej minulosti na území celého Slovenska. Zdá sa, že aj v tejto oblasti sa zlepšuje situácia. Svedčia o tom vydarené, nedávno zrealizované rekonštrukcie objektu bývalej Jurkovičovej teplárne, či objektu Pradiarne v Bratislave.

3.4. NÁVRAT KU KOREŇOM - NATURALIZÁCIA KULTÚRY

V uvádzaných príkladoch sa prezentovali výnimočné riešenia na významných objektoch, zaujímavých v kontexte v ktorom sú osadené dominantné (alebo aspoň subdominantné) miesta, disponujúcich okrem svojich pamiatkových hodnôt aj vysokou mierou ikonickosti. Vzhľadom na spomínaný artikulačný princíp je pochopiteľné, že pri ich obnove sa uplatňovali progresívne a často novátorské postupy vo všetkých ohľadoch.

Inú skupinu predstavujú menej významné, ale typické objekty, tvoriace spravidla prevažnú časť našich architektonicko-stavebných štruktúr, formujúce väčšinu homogénnych oblastí. Ak by sme chceli do praxe uviesť princípy udržateľnosti, bolo by žiadúce, aby sa typická homogenita týchto oblastí v zmysle artikulácie akceptovala a aby boli aj pri nových zásahoch zachované princípy podobnosti. Aj keď sa obnovám tohoto typu vo všeobecnosti nevenuje toľko pozornosti ako predošlým, zaslúžia si nemalú pozornosť, nakoľko predstavujú stále veľkú časť nášho stavebno-architektonického dedičstva. Možno aj v kontexte obnovy architektonického dedičstva sa v poslednom období začína venovať zvýšená pozornosť novostavbám rešpektujúcim pojem udržateľnosti. Začína sa formovať princíp tzv. „tradičného moderného domu“. Domy tohoto typu predstavujú alternatívu udržateľnosti stavebnej kultúry, pri ktorej sú primeranou mierou využívané tak princípy stavania tradičného typu (prírodné materiály, archetypálne tvaroslovie vychádzajúce z tvaroslovia danej štruktúry...) ako aj nové konštrukčné či ekologické riešenia. Z hľadiska hore uvedeného, je možné práve tieto typy obnov originálov a novostavieb chápať ako kultúrne udržateľné.

Aby mohol byť spomínaný potenciál kontinuity stavebnej kultúry naplnený, je potrebný posun v myslení odborníkov ako aj celej kultúrnej komunity, ktorá sa doteraz zameriavala najmä na modernistické a technologické spôsoby stavania a výrazne preferovala estetiku moderného. Uplatnenie *trendu naturalizácie kultúry* v procese tvorby by znamenalo programovú aplikáciu ekologických princípov stavania, čerpajúcu inšpiráciu z tradičných stavebných postupov. Pri takomto prístupe je zrejme (a množstvo nových realizácií tomu nasvedčujú), že sa vytvárajú domy, v ktorých sa dobre býva, domy, ktoré zároveň rehabilitujú často narušený kontext historických štruktúr. Je paradoxom, že rehabilitovaný kontext historických štruktúr býva často vnímaný ako fragment pôvodného, ako kultúrny ostrov, ktorý vznikol na základe iniciatívy pamiatkových inštitúcií. Aby sa z týchto ostrovov nestali neživé skanzeny exponátov, je potrebné hľadať také spôsoby zásahov, ktoré dokážu reagovať na všetky nové požiadavky – vrátane návratu pôvodnej či hľadania novej identity.

Z uvedeného vyplýva, že pokiaľ sa kultúrna komunita nedokáže naturalizovať v zmysle spomínanej udržateľnosti, empatický spôsob navrhovania ostane záležitosťou individuálnych snažení jednotlivcov, prípadne skupín a dokáže sa uplatniť iba v chránených fragmentoch pôvodných tradičných štruktúr – spravidla pamiatkovo chránených. Zo zahraničia sú známe aj

snaženia občianskych združení, či silných investorov, ktorí si cieľ zachovania identity miesta stanovili ako princíp, v našom prostredí je však tento postoj veľmi zriedkavý.

Problémy súvisiace s kultúrnou udržateľnosťou miest v poslednom období nadobúdajú takú intenzitu, že naturalizáciu kultúry, ovplyvnenú tradíciou je ťažko realizovať. Tento trend má väčšie uplatnenie v už spomínaných kultúrnych ostrovoch menších sídel, v ktorých sa identita aspoň zčasti zachovala a kde požiadavka o jej zachovanie či obnovu nebude predstavovať výrazný limit pri ďalšom rozvoji. Svedčia o tom aj v poslednom období zrealizované obnovy či novostavby domov, predstavujúce riešenia v duchu spomínaného trendu. Za zmienku stojí napríklad rodinný dom v Jíloviciach, objekt galérie Venuše v Pálave, kultúrne centrum v Píšti, pivnica v Konicich či iné. V tomto duchu sa stavajú aj drevodomy využívajúce reverzibilitu a univerzálnosť použitia tradičných materiálov. Za zmienku stoja drevodomy vo Vysočine, či rodinný dom v Českej Bříže. Za unikátne je možné považovať aj návrhy drevených stodol v Maxove či Krňanoch. Dôsledné použitie princípov stavania drevených šôp v novom prevedení hraničí je dovedené až do kvality výtvarného diela. Zaujímavým sa javí aj návrh výrobného objektu Dielne v Opatove, kde sa typická figúra výrobného objektu s osvetlením vo svetlíku stala základným motívom pre návrh novostavby podobného typu.

Spomínané trendy sa čoraz intenzívnejšie uplatňujú aj v iných krajinách Európy. V nemecky hovoriacich krajinách sa s obľubou používajú drevostavby s kultúrno-udržateľnou ambíciou („58 Sekunden“ Viedeň), v Maďarsku zasa daný trend výrazne ovplyvnil výstavbu v pôvodných poľnohospodárskych oblastiach. (vinárstvo Fuleky).

Napriek tomu, že na Slovensku silne pretrváva estetika moderny, je už aj zo slovenskej produkcie možné uviesť niekoľko pozitívnych príkladov, ktoré pri návrhu novostavieb pracujú s identitou miesta - a nemusí sa jednať o kultúrny ostrov, či pamiatkovo chránený kontext. Za zmienku stojí ocenená realizácia Nádvorie Trnava, či reverzibilné domy aplikované najmä v solitérnych polohách, či na samotách, ako sú dvojdom v lese – Plánky, víkendový dom na meandri Malého Dunaja, či poľovnícky dom Malé Karpaty).¹⁷

Domy tohoto typu boli ocenené aj v minuloročnej architektonickej súťaži CE.ZA.AR. V prípade ocenej novostavby domu V v Bratislave Vajnory sa jednalo o objekt, ktorý na mieste pôvodného domu, s čiastočným použitím pôvodných prvkov vytvoril archetyp tradičného domu v novom architektonickom prevedení so silnou identitou. V druhom prípade ocenená dostavba zaniknutej hospodárskej budovy na hrade Uhrovec presvedčila porotu o tom, že aj dôsledne zrealizovaná replika pôvodnej architektúry môže byť predmetom architektonického záujmu. Podobné uznanie sa dostalo aj autorom pod vedením profesora Girsu realizujúcim obnovu významných pamiatok v Čechách už spomínanou metódou „reštaurovania architektúry“ pri udeľovaní ceny Grand Prix Obce architektov. Za zmienku stoja napríklad horné hrady Českého Krumlova, Bezdězu či Bečova, či rehabilitácia Millerovej vily v Prahe.

Možno stojí za zamyslenie, či by si produkcia architektov v tejto špeciálnej oblasti nezaslúžila pri oceňovaní diel samostatnú kategóriu. Je zrejmé, že zaradenie obnov tohoto typu do kategórie „Fenomény v architektúre“, nevystihuje dostatočne špecifikum navrhovania v tak citlivom type prostredia, v ktorom platia iné princípy intenzity novátorstva, typu kreativity, či miery zachovania autenticity.

4. SLOVENSKO PRI HĽADANÍ VLASTNEJ IDENTITY

Slovensko predstavuje krajinu, ktorá (ako z uvádzanej štúdie A.Troi z roku 2001 vyplýva) v rámci Európskej únie patrí na štvrté miesto od konca v množstve zachovaných stavebných štruktúr tradičného typu. Ako typicky agrárna krajina, vyformovaná v prvých dvoch civilizačných vlnách zaznamenala už na začiatku tretej civilizačnej vlny vysoký úbytok vernakulárnych štruktúr,

¹⁷ Paradoxom je, že stavebná produkcia, ktorá po dlhšom čase začína programovo využívať tradičné princípy stavania sa v médiách prezentuje jako moderná.

nakoľko sa pri industrializácii krajiny veľká časť obyvateľstva presťahovala do miest. Tento jav mal za následok rýchle zväčšovanie mestských sídel a upadanie vernakulárnych sídel, ktoré výrazne charakterizovali dovtedajší, výrazne agrárny charakter krajiny. Proces začal naberať na intenzite v druhej polovici 20.storočia., kedy sa nástupom moderny vytvára nová stavebná kultúra. Obyvateľstvo bolo konfrontované s nástupom novej estetiky stavania., ktorá sa prezentovala ako nositeľka lepšej doby, nie jako ničiteľka histórie.

Tieto výrazné zmeny prebiehajúce v bývalom Československu boli čiastočne regulované založením Československej pamiatkovej školy, ktorej silná stránka spočívala najmä v systematizácii pamiatkových postupov, nakoľko sa tieto zamerali najmä na tie typy historických štruktúr, ktoré spadali pod pamiatkovú starostlivosť. Ich cieľom bolo vytvorenie diferencovaného spôsobu ochrany prevažne tradičných historických štruktúr, poznačených výraznou kultúrnou diskontinuitou, zapríčinenou vyvlastňovaním pamiatok v dôsledku nastoleného totalitného spoločenského zriadenia. Vymedzené historické štruktúry, ktoré sa v 50-tych rokoch ocitli pod štátnou starostlivosťou sa v zásade zachovali, výrazná deštrukcia bola zaznamenaná v mestách, ktoré tento typ ochrany postrádali. (Trnava, Trenčín, Žilina) Niektoré z nich aj napriek svojim preukázateľným hodnotám neboli chránené z ideologických dôvodov. Za príklad môžeme uviesť historické jadro Trnavy, známe ako „slovenský Rím“. Jej historické jadro, aj napriek neskoršiemu zavedeniu pamiatkovej ochrany formou pamiatkovej rezervácie bolo tak zničené, že jeho opätovná obnova bola možná iba vďaka výraznej zmene postoja nového porevolučného vedenia k obnove historickej identity mesta.¹⁸

Ostatné nechránené historické jadrá miest boli v dôsledku spomínanej kultúrnej diskontinuity v rôznej miere narušené. Niektoré historické jadrá úplne zanikli (Lučenec...).

V 90-tych rokoch 20.storočia, sa nástupom nového spoločenského zriadenia situácia zlepšila. Vstupom do Európskej únie sme si začali intenzívnejšie uvedomovať potrebu definovania kultúrnych koreňov. Tento trend sa prejavil snahou niektorých sídel s historickými jadrami (dovtedy nechránenými) o ich zaradenie do kategórie pamiatkovej zóny. Tento krok by znamenal, že stavebná činnosť na danom území by bola regulovaná Zásadami ochrany a obnovy pamiatkových území, ktoré musia byť v zmysle pamiatkového zákona pre každú historickú urbanistickú štruktúru chránené štátom vypracované. Napriek tomu, že štátne orgány pamiatkovej starostlivosti túto snahu privítali a požiadavke o pamiatkovej ochrane vyhovel, čoskoro evidovali žiadosti o jej zrušenie. Predstavitelia dotknutých sídel nesúhlasili s tým, aby sa v praxi naplnili regulatívy stanovené v Zásadách ochrany a obnovy pamiatkových území, lebo im začali brániť v presadzovaní individuálnych požiadaviek jednotlivých investorov, ktorí zachovanie identity týchto sídel nevnímali jako prioritu.

Po zastabilizovaní situácie zapríčinenéj novou vlnou prebudenej identity bolo možné začiatkom 21.storočia vyhodnotiť pomer štátom chránených a nechránených historických štruktúr. Ku roku 2001 platilo, že legislatívna ochrana s rôznym stupňom ochrany sa týkala historických jadier 126 sídel. K danému roku sa jednalo o ochranu štyroch percent(4%) historických sídel formou pamiatkových zón alebo pamiatkových rezervácií. Ostatných deväťdesiatšesť percent (96%) historických sídel nepodliehalo legislatívnej ochrane územného charakteru. Situácia je dnes podobná s tým rozdielom, že sa podarilo vyhlásiť viacero ochranných pásiem, ktoré dôslednejšie chránia siluetu historických sídel.¹⁹

Na základe uvedeného je možné konštatovať, že na Slovensku v zásade platí emancipačný kultúrny model. Aj v rámci tohoto modelu je možné sledovať výrazné rozdiely v jeho aplikácii tak pri chránených ako aj nechránených pamiatkových štruktúrach. Liberálnosť je skôr vynútená,

¹⁸ Na obnove historického jadra sa autorka spolu s inými odborníkmi podieľala od 90-tych rokov 20.storočia. Výrazne ovplyvnila obnovu mesta do súčasnej podoby tak v polohe vykonávania výskumov, predprojektovej a projektovej dokumentácie, ako aj realizácie.

¹⁹ Dvořáková, Husovská, 2001

reaguje na pomerne nízke kultúrne povedomie obyvateľstva. Aj keď je kultúrna komunita čiastočne ovplyvnená globalizáciou, je možné badať aj na základe kultúrnej politiky štátu obrat k lepšiemu.²⁰ Na druhej strane treba priznať, že zlá ekonomická situácia v krajine dala voľný priechod developerským aktivitám, ktoré necitlivo zasiahli viacero historických miest na Slovensku (Podhradie v Bratislave, City aréna v Trnave ...). Tieto tlaky momentálne ohrozujú štruktúru a systém vybudovanej pamiatkovej starostlivosti prostredníctvom nového Stavebného zákona. V dôsledku dlhodobého (nedostatočne alebo vôbec neregulovaného) procesu prestavby našich sídel, ktoré nespádali pod pamiatkovú ochranu, prevažná časť našich historických sídel stratila svoj pôvodný, homogénny charakter. Sídla tak začali strácať svoju pôvodnú identitu, novú si však iba málokedy dokázali vytvoriť. Nekoordinované aplikovanie moderných princípov stavania v tradičných štruktúrach spôsobilo, že väčšina sídel sa tak stala časom výrazne heterogénna. Tento proces postihol (síce v menšom rozsahu) aj pamiatkovo chránené štruktúry. Preto sa aj princíp posudzovania autenticity liberalizoval. Čiastočne transformovaný pohľad na význam tradície, rešpektujúci do určitej miery koexistenciu stareho a nového umožnil fungovanie pamiatkovej starostlivosti ako nástroja udržateľnosti za danej situácie. Nastavil diferencovaný prístup k obnove a rehabilitácii historických štruktúr. Vzhľadom na to, že tradičné štruktúry boli z uvedených dôvodov značne narušené, rieši v pomerne veľkom rozsahu aj zachovanie pamiatok moderny, ktorá v dobe svojho vzniku často zničila pôvodné tradičné štruktúry. Výsledkom je potom skutočnosť, že aj chránené mestá vykazujú vyššiu mieru heterogenity ako v dobe, keď boli za chránené vyhlásené. Pri uvedení si tohoto východiskového stavu je potrebné si klásť otázku: „Budeme hľadať cestu k homogenizácii pôvodnej štruktúry a hľadať tak cestu k návratu zaniknutej identity, alebo budeme rešpektovať vysoký stav heterogenity a budeme hľadať cestu na jej eliminovanie, v rámci ktorej nájdeme aj identitu novú? „ Je zrejmé, že odpoveď na stanovené otázky je ťažko určiť v akademickom prostredí. Ak totiž chceme, aby pri silnejúcich globalizačných tendenciách ochrana a obnova našich tradičných historických štruktúr prebiehala v intenciách formujúcej sa kultúrnej udržateľnosti, bude potrebné, aby na stanovené otázky hľadali odpoveď všetky dotknuté subjekty kultúrnej komunity. Je potrebná úzka spolupráca medzi pamiatkarmi, architektmi-projektantmi, investormi (štátnymi aj súkromnými), ako aj s odbornými inštitúciami či verejnosťou. Iba ich užšou spolupracou je možné regulovať tento komplikovaný proces a pokúsiť sa o takú systematizáciu a optimalizáciu celého procesu, ktorá by bola akceptovateľná pre všetky dotknuté strany. Je zrejmé, že v celom procese zohrá významnú úlohu aj *proces participácie*. Aj tento by však bolo potrebné udržať v medziach objektívneho zhodnocovania slabých a silných stránok.

V celom snažení má stále nezastupiteľné miesto pamiatková starostlivosť. Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že aj napriek pomerne vysokej miere negatívneho vzťahu komunity ku dedičstvu predkov je možné konštatovať, že pamiatková starostlivosť je primerane nastavená. Svadčí o tom aj skutočnosť, dokázala prekenuť pomerne direktívnou systematizovanou ochranou že dlhé obdobie kultúrnej diskontinuity nedávnej minulosti. Napriek ideologickým problémom dostala celá generácia odborníkov možnosť praktizovať ochranu produktov stavebnej kultúry našich predkov a dať základ uznávanej pamiatkovej škole, z ktorej základné východiská sú použiteľné dodnes. Po rozdelení Československa sa ale líši spôsob ich aplikácie najmä v legislatívnej polohe. Ak sa v Česku zachoval princíp ústavu, v ktorom sa prevádza ochrana na základe interdisciplinárnej spolupráce odborníkov pod záštitou štátu, na Slovensku sa systém pamiatkovej starostlivosti praktizuje prostredníctvom úradu, čo malo za následok oddelenie praktickej stránky ochrany a obnovy od legislatívnej.

²⁰ Na základe spolupráce s MKSR, MZV SR a PÚ sa pripravuje spomínaná odborná platforma zameraná na interdisciplinárnu obnovu architektonického dedičstva,

4.1.PAMIATKOVÁ STAROSTLIVOSŤ NA SLOVENSKU

Systém súčasnej pamiatkovej ochrany na Slovensku je v zásade porovnateľný s ochranou v iných vyspelých krajinách. Napriek spomínaným problémom je možné konštatovať, že proces profesionálnej obnovy je po stránke legislatívnej vymyslený logicky a transparentne. V procedurálnom procese je stanovený postup prác, zaväzujúci investora, pamiatkára a projektanta k vzájomnej koordinácii ešte pred začatím procesu obnovy.

Napriek tomu, že systém je pomerne dobre stanovený, stretávame sa v praxi s mnohými nekvalitnými realizáciami, ba až nepochopiteľnými brutálnymi asanáciami, ktoré sa dajú prirovnať k vojnovým škodám, či ideologicky prevádzaným modernistickým prestavbám tradičných štruktúr od konca 70-tych rokov 20.storočia. Asanované tradičné štruktúry sú nahrádzané výstavbou nových polyfunkčných či športových centier v ich bezprostrednom dotyku . (nové mlyny v Nitre, polyfunkčné centrum Trabelessi v Žiline (Obr.11), City arena v Trnave, ...

Obr.11. Predimenzovaná štruktúra polyfunkčného centra, ktorá vznikla na mieste stredovekého mestského hradu (Internetový zdroj-10)

Nemalú úlohu v tomto procese zohráva aj finančná stránka v procese obnovy. Ranokapitalistická transformácia hospodárstva umožnila, aby sa majiteľmi významných pamiatok stávali aj bohatí investori, ktorí chápu obnovu pamiatok ako biznis a nie ako snahu o zachovanie kultúrneho dedičstva, o ktorú sa štátna politika snaží. Ak totiž štát chápe pamiatkovú starostlivosť ako nástroj pre zachovanie národného kultúrneho dedičstva, mal by rozdiel v nákladoch vynaložených na zabezpečenie predprojektovej prípravy adekvátne nahradiť. Aj preto bol v roku 2006 vytvorený grantový systém MK SR Obnovme si svoj dom, právom nazývaný Najrozsiahlejším filantropickým projektom roku 2006.²¹ Podmienkou udelenia štátnej dotácie je aj súhlas Krajského pamiatkového úradu (ďalej KPÚ), ktorý zhodnotí opodstatnenosť plánovanej obnovy aj voči hodnote a akútности havarijného stavu predmetného objektu.

²¹ <https://www.spp.sk/sk/vsetky-segmeny/o-spp/media/22-najrozsiahlejsim-filantropickym-projektom-roku-2006-je-program-obnovme-si-svoj-dom/>

Z uvedeného však jednoznačne vyplýva, že ak sa štát podieľa aj finančne na obnove národného dedičstva, má právo vyžadovať kvalitnú obnovu, ktorú zabezpečia špecializovaní odborníci.²²

4.2. ÚLOHA ARCHITEKTOV V PROCESĚ HĽADANIA IDENTITY

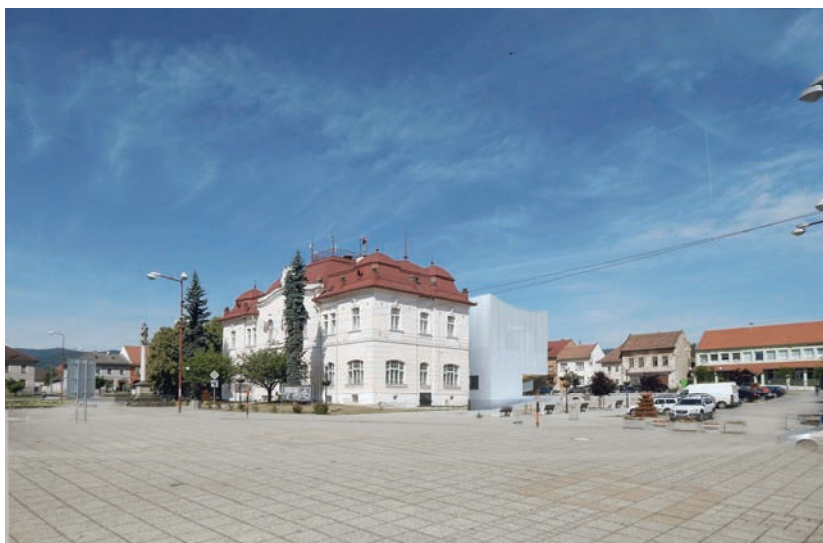
Špecifickú pozíciu v celom procese má práve *komunita architektov*. Veľké rezervy v hľadaní optimálnych riešení sú tak na strane pamiatkárov, ako aj projektantov. V pamiatkovej praxi v poslednej dobe výrazne ubúda architektov, prípadne iných odborníkov s technickým vzdelaním. Pretože špecializácia tohto druhu v architektonickej profesii nie je požadovaná, neexistuje oficiálne skupina architektov, ktorá by bola určitou zárukou zdarného konca tohto komplikovaného procesu. Nie je doceňovaná ani predprojektová etapa procesu, v rámci ktorej sa definuje problém, nastavujú sa rámce riešenia a definuje sa základná filozofia prístupu k riešeniu. Mala by byť spracovaná špecializovanými odborníkmi a záväzná do takej miery, aby uplatnenie individuality autorov, následne projektujúcich jednotlivé objekty celku bolo jasne vymedzené (v niektorých ohľadoch až obmedzené). V jednoznačnejších prípadoch môže byť jasne určená stanovenými regulatívmi, ale pri nejednoznačných prípadoch je potrebné ju hľadať pomocou variantov, prípadne formou súťaže. Súťažné rámce môžu byť podľa požiadavky stanovené direktívnejšie (tvrdé regulatívy) alebo liberálnejšie (mäkké regulatívy). Ak sa rámce pamiatkovej obnovy nezadefinujú do podmienok súťaže, nezabezpečí sa kompatibilita výsledkov súťaže s požiadavkami pamiatkovej ochrany. Skutočnosť, že bratislavské Podhradie dopadlo ako dopadlo je aj fakt, že ani na jednej medzinárodnej architektonickej súťaži (boli tri) vypísanej na dané (identické) územie neboli stanovené pamiatkové požiadavky – a to aj napriek tomu, že sa jednalo o územie pamiatkovej rezervácie, tvoriace podnož dominanty hradu !!!

Na ilustráciu je možné porovnať výsledkov niektorých architektonických súťaží, ktoré rôzne posudzovali kvalitu architektonických návrhov pri dotváraní tradičných štruktúr. Ako prvý príklad slúži víťazný návrh na polyfunkčný dom Slivenec Praha, výrazne reagujúci na charakter tradičného kontextu prostredia, na rozdiel od podobného prípadu návrhu dostavby kultúrneho domu v Nitrianskom Pravne (Obr.12), či bratislavského Podhradia (Obr.13), v ktorých vyhrali necitlivé a nekontextuálne návrhy modernistických štruktúr, absolútne ignorujúcich identitu miesta.

Ak sa neakceptujú požiadavky pamiatkovej ochrany danej zákonom, a navyše ešte v mnohých prípadoch aj financované štátom, nie je možné, aby štát zabezpečil dlhodobú a udržateľnú koncepciu ochrany a obnovy svojho kultúrneho dedičstva.

U projektantov, ktorí nie sú vzdelaní v danej oblasti, hrozí vyššie riziko nevhodného prístupu k riešeniu ako u projektantov, ktorí v danej oblasti vzdelaní sú. Treba prehodnotiť aj pohľad na pojem kreativity práve vo vzťahu k pojmu autenticita a identita miesta.

²² Štátna dotácia prostredníctvom grantu MK OSSD sa osvedčila a od roku 2006 a v rámci dotačného programu sa rozšírili druhy pamiatok, pre ktoré bola dotácia určená. Aj tejto dotácii je možné vďačiť za obnovu ruín hradov, ktoré by boli odkázané na postupný zánik

Obr.12 Víťazný návrh, ktorý dostal ocenenie na základe názoru poroty, že novostavba kopíruje tvar pôvodného objektu a v kompaktnom objeme bolo tak možné optimálne riešenie dispozície kultúrneho domu. (Internetový zdroj-11)

4.3. IMPULZ PRE NÁPRAVU

V súčasnosti na Slovensku neexistuje oficiálne uznaná odborná komunita, ktorá by potrebné koncepčné materiály spracovávala nezávisle a na požadovanej odbornej úrovni. Momentálny návrh reorganizácie pamiatkovej starostlivosti v novom Stavebnom zákone s takýmito požiadavkami ani nepočíta. Bolo preto žiadúce, aby zodpovedné inštitúcie iniciovali vznik odbornej platformy, ktorá by v danej oblasti zhodnotila potenciál architektonických škôl a umožnila im aktívne sa podieľať na náprave, využívajúc akademickú neutralitu, bez priameho dosahu investičných tlakov. Odborníci disponujúci znalosťami by mohli optimalizovať obnovu aspoň najhodnotnejších pamiatkových štruktúr chránených štátom. Na základe skúseností by mohli efektívnejšie vnášať do praxe diferencovaný systém ochrany a obnovy. Doterajšie snahy o spoluprácu sa realizovali formou Dohovorov, či Memoránd. Ich všeobecné znenie však spravidla neumožňovalo adresnejšie riešenie danej problematiky a ich napĺňanie záviselo od kompetencií a osobných kontaktov účastníkov.

O vytvorenie odbornej platformy tohoto druhu sa od 90-tych rokov 20.storočia snaží kolektív STU v Bratislave, ktorý už dlhšiu dobu školí špecialistov v oblasti interdisciplinárneho prístupu k obnove architektonického dedičstva v intenciách zachovania kontinuity stavebnej kultúry. Spomínaná platforma aj za podpory Memoranda MKSR postavila širšie postavený projekt UNESCO Katedra pre obnovu architektonického dedičstva (Interdisciplinárny prístup pri obnove architektonického dedičstva – nástroj kultúrnej udržateľnosti), ktorý bol v januári 2022 na Sekcii pre vyššie vzdelávanie UNESCO v Paríži akceptovaný. Vznikol ako spoločný projekt Stavebnej fakulty, Fakulty architektúry a Fakulty chemickej a potravinárskej technológie STU v Bratislave, s cieľom vytvorenia celouniverzitnej platformy pre vzdelávaciu, vedecko-výskumnú a inú tvorivú činnosť v oblasti ochrany a obnovy architektonického dedičstva s dôrazom na interdisciplinárny prístup k obnove pamiatkových objektov a súborov. Počíta s využitím už existujúcich poznatkov o problematike obnovy tých fakúlt, ktoré sa obnovou pamiatok už v minulosti zaoberali. Programovou spoluprácou pracovísk relevantných odborných zameraní by sa zabezpečila požadovaná interdisciplinarita procesu. Katedra bude disponovať aj detašovanými

vedecko-výskumnými pracoviskami v Banskej Štiavnici a v Kočovciach a Centrom technológie obnovy pamiatok SvF STU Bratislava. V rámci Stavebnej fakulty bude využívať aj kapacity katedier, zaoberajúcich sa obnovou pamiatok z hľadiska svojho zamerania pre výuku. Využije aj odborné kapacity externých pracovníkov na výuku ako aj spoluprácu na vyhotovovaní pilotných projektov pre prax

Hlavným cieľom Katedry UNESCO je vytvoriť odbornú platformu, pôsobením ktorej by sa aktualizoval a najmä objektivizoval pohľad na komplexné chápanie ochrany a obnovy hmotného kultúrneho dedičstva – architektonického dedičstva. Poznatky sa budú sprostredkovať odbornej aj laickej verejnosti prostredníctvom výskumu, vzdelávania a následnej propagácie. Nové poznatky sa budú aplikovať aj v projekčnej praxi formou pilotných projektov. V rámci výuky je chápaná obnova architektonického dedičstva ako obnova identity v kontexte kontinuity stavebnej kultúry. Vede účastníkov k cieľnému využívaniu archetypálnych princípov stavania. Je aplikovaná predovšetkým na úrovni predprojektovej etapy procesu, s dôrazom na interdisciplinaritu. V rámci novej akreditácie sa vytvorili nové predmety, zaoberajúce sa rôznymi typmi výskumov, špecifikami vyhotovovania dokumentácie pamiatok a postupu architektonického navrhovania tzv. metodickým projektovaním.

Príprava technických predmetov, venujúcich sa obnove pamiatok je skordinovaná s pripravovaným postgraduálom SKSI, ktorého hlavným cieľom je výchova inžinierov, zameraná na obnovu pamiatok - primárne najmä výchova statickov). Príprava predmetov s umelecko-historickým zameraním je prepojená aj s výukou na Filozofickej fakulte UK. Proces špecializovanej výuky je sústredený najmä na magisterské a doktorandské štúdium. Počas procesu sú doktorandi zapájaní do reálnych projektov. Absolventi sa uplatnia ako účastníci interdisciplinárneho tímu, ktorého hlavným cieľom je navrhnuť a zrealizovať optimálnu obnovu pamiatky, ako účastníci výskumného tímu, ako metodici, ale najmä ako projektanti, ktorí sú nútení vysporiadať sa so špecifickými problémami aj ako koordinátori interdisciplinárneho tímu. Vedia navrhnuť jednotlivé etapy obnovy v logickej nadväznosti, využívaním metodického projektovania dokážu optimálne obnoviť autenticitu pamiatky, či navrátiť identitu zaniknutej štruktúry. Dokážu zabezpečiť relevantné výskumy, formou variant hľadať výber optimálnej rámcovej metódy obnovy narušenej štruktúry. Takýto spôsob navrhovania bol aplikovaný pri viacerých lokalitách

Katedra architektúry SvF STU ako hlavný líder Katedry UNESCO zorganizovala rôzne workshopy (Jesenná univerzita architektúry v Banskej Štiavnici (detašované pracovisko FAD v Banskej Štiavnici, 2019, 2021), výstavy (Dajme život mlynu, Modra 2019, Ako ďalej s Balassovým palácom, Bratislava 2019)). V rámci Dní európskeho kultúrneho dedičstva organizuje konferencie (Tráďcia a jej ochrana v procese projektovania obnovy pamiatok ,Bratislava , 2020, Ochrana a obnova pamiatok v urbanistickom kontexte – obnova identity – kontinuita stavebnej kultúry, Bratislava, 2021)

Podieľa sa na spracovaní pilotných projektov (Obnova NKP koniarne v areáli Kaštieľa Rakovských v Kočovciach -dotácia z MK SR OSSD, 2021-2022 , Obnova NKP mestského opevnenia v Trnave (mesto Trnava, 2021-2023), Mapovanie pozostatkov vodných mlynov v regióne Červený Kameň (OZ starostov Mikroregiónu Červený Kameň, 2021) a iné. Pôsobenie Katedry UNESCO je plánované rozširovať aj prostredníctvom medzinárodnej spolupráce univerzít, prípadne iných relevantných pracovísk, zaoberajúcich sa danou problematikou.

Tendencia udržateľnosti kontinuity tradičnej stavebnej kultúry pri výuke architektov sa prejavila aj v nastavení trendu Katedry architektúry na SvF STU, ktorá v tomto duchu postavila obsah nových predmetov v rámci práve prebiehajúcej akreditácie.

Spomínaná iniciatíva tvoriaca odbornú platformu špecialistov zameraných na profesionálnu ochranu a obnovu nášho architektonického a urbanistického dedičstva je podporovaná Pamiatkovým úradom SR, Národným komitétom SR ICOMOS, Ministerstvom kultúry SR, Ministerstvom zahraničných a európskych záležitostí SR, Slovenskou komorou stavebných

inžinierov a inými relevantnými inštitúciami a externými odborníkmi z praxe, ktorí sa ako lídri katedry UNESCO alebo ako externí pedagógovia podieľajú na danom procese. V súčasnosti sú hlavnými nositeľmi tejto iniciatívy odborníci z Fakulty architektúry a dizajnu STU a Stavebnej fakulty STU, v rámci ktorej sa Katedra architektúry stala hlavným predstaviteľom tohto dlho zaznávaného trendu v architektonickej produkcii. Výchova novej generácie architektov, zohľadňuje špecifiká navrhovania v hodnotných historických štruktúrach, kde sa logistika a stratégia postupu overuje na tzv. „metodickom projektovaní“. V uvádzanom trende už bolo vyškolených viacero doktorandov, ktorí sa podieľali aj na vyhotovení projektov, ktoré budú prezentované.

5. METODICKÉ PROJEKTOVANIE AKO NÁSTROJ OBNOVY ARCHITEKTONICKÉHO DEDIČSTVA

Metodickým projektovaním nazývame celý proces vo fáze návrhu prezentácie pamiatky. Východiská sú kompatibilné aj s pamiatkovým aj stavebným zákonom, sú len lepšie skoordované a dôslednejšie používané v prospech prezentácie pamiatky. Špecifikum spočíva práve v spoluvytváraní a dodržiavaní princípov rámcovej metódy obnovy. Pri dobrej spolupráci sa metodickým projektovaním dá zefektívniť aj vykonávanie príslušných pamiatkových výskumov. Aj na základe finančných možností je možné stanoviť rozsah aj typ výskumu. Je zrejmé, že pri vykonávaní predstihových deštruktívnych výskumov je predpoklad pre zistenie nových skutočností oveľa vyšší ako pri výskumoch záchranných, či nedeštruktívnych. Na návrh rámcovej metódy môže potom vplývať aj čas určený na proces obnovy, ktorý je pri štátnych dotáciách výrazne limitovaný.

V zásade je potrebné uvedomiť si opodstatnenosť etapizácie jednotlivých etáp procesu obnovy. Jedná sa o predprojektovú, projektovú a realizačnú etapu, pričom už v predprojektovej etape obnovy je nutné *nadefinovať nasledovnú postupnosť krokov : interdisciplinárny výskum a jeho exaktná interpretácia - voľba rámcovej metódy pamiatkovej obnovy – variantné návrhy – výber optimálneho variantu na základe zohľadnenia daných ukazovateľov.*²³ Po výbere optimálneho variantu obnovy je možné pristúpiť efektívnejšie tak do projekčnej a následne do realizačnej etapy obnovy. Je ale zrejmé, že celý proces hľadania v koncepcnej rovine sa musí ťažiskovo odohrať ešte v predprojektovej etape, aby sa už v projektovej etape efektívne navrhovali stupne obnovy podľa požiadaviek, vyplývajúcich z jednotlivých stupňov relevantných typov projektových dokumentácií. Proces „metodického projektovania“ je využívaný tak v urbanistickej ako aj architektonickej dimenzii. Architekt ako koordinátor sa podieľa na jednotlivých etapách rôznou mierou.

V etape interdisciplinárneho výskumu a jeho interpretácie (ak nie je autorom potrebného výskumu), používa architekt materiály výskumov získané od jednotlivých profesií. (Vie ako koordinátor procesu, že ich treba získať pred začatím procesu obnovy).

V etape voľby rámcovej metódy pamiatkovej obnovy je optimálne, aby bol spoluvorcom návrhu, lebo už v tomto štádiu je potrebné nastaviť základné rámce pre charakter dotvárania nových častí a zohľadniť výsledky výskumov stavebno-technických profesií. Vo výnimočných prípadoch je možné počítať aj s požiadavkami investora na plánované funkčné využitie. (Ak nie je spoluvorcom rámcovej metódy obnovy, môže sa stať, že v štádiu navrhovania vzniknú problémy. Vo väčšine prípadov sa preto rámcová metóda určená autorom výskumu stanoví dostatočne flexibilne, aby jej upresnenie mohlo prebiehať počas tvorivého procesu spolu s architektom. Môže sa totiž stať, že rámcovú metódu bude treba aktualizovať kvôli novým skutočnostiam, ktoré počas výskumu neboli známe a zistili sa až počas realizácie.)

²³ Gregorová, 2020

V etape návrhu prezentácie pamiatky je úloha architekta dominantná. Zo stanovenej rámcovej metódy obnovy vytvára jej „priemet“ do architektonickej alebo urbanistickej projektovej dokumentácie. V ideovej predprojektovej dokumentácii variantnými riešeniami hľadá v spolupráci s investorom, metodikom z KPÚ, prípadne autorom výskumu optimálne možnosti návrhu prezentácie pamiatky v kontexte. Po vybratí optimálneho variantu všetkými zúčastnenými stranami v etape projektovej dokumentácie (najčastejšie formou štúdie) už spracováva relevantné stupne projektovej dokumentácie, či územného plánu. Proces končí realizáciou, kde autorským dozorom kontroluje postupy a reaguje aktualizáciou projektu v prípade, že sa počas realizačných prác zistia nové skutočnosti.

Pri procese formovania definitívneho konceptu obnovy je najdôležitejšia predprojektová etapa obnovy, v ktorej sa zisťujú a navzájom kombinujú zásadné poznatky o obnovovanej štruktúre bez ohľadu na to, či sa jedná o obnovu pamiatky alebo návrh novostavby v pamiatkovo chránenom, identickom prostredí.

5.1. METODICKÉ PROJEKTOVANIE OBNOVY PAMIATKOVO CHRÁNENÝCH URBANISTICKÝCH ŠTRUKTÚR

Predprojektová etapa obnovy pamiatkovo chránených urbanistických štruktúr má tri etapy. Mala by pozostávať z predprojektovej prípravy (prieskumy a rozbor), predprojektovej dokumentácie (urbanistické štúdie) a zapracovania výsledného variantu z predprojektovej dokumentácie do relevantných supňov územno-plánovacej dokumentácie. Do Zásad ochrany a obnovy pamiatkového územia, ktoré sa stávajú nástrojom pre reguláciu územia zo strany Pamiatkového úradu a do príslušného stuňa ÚPN (najčastejšie na úrovni zóny), ktoré sa stávajú záväzným nástrojom pre reguláciu pamiatkového územia pre stavebné úrady. Ak sa nedostatočne nepreverí objektivita regulatívov, často sa stáva, že Zásady pamiatkovej ochrany nie sú dostatočne premietnuté do príslušného stupňa ÚPN a naopak, ak sú Zásady... robené iba na sumu objektov, ktoré predstavujú pamiatkové územie, stáva sa, že nedostatočne definujú práve diskutovaný fenomén identity územia, ktorý na rozdiel od autenticity je vnímaný ako dynamický fenomén.

Predprojektová príprava sa vykonáva prostredníctvom Urbanisticko-historického výskumu, štruktúru ktorého určuje príslušné metodické usmernenie Pamiatkového úradu. Tento typ výskumu využíva predovšetkým nedeštruktívne typy skúmania, výrazne pracuje s archívnymi materiálmi. Pri procese obnovy častí narušených urbanistických štruktúr treba brať do úvahy špecifickosť jednotlivých typov výskumov. Miera ich vyhotovenia sa potom môže prejavíť aj pri návrhu rámcovej metódy pamiatkovej obnovy²⁴. Pri areáloch ruín sa jedná najmä o výsledky archeologických, alebo architektonicko-historických výskumov, pri obnove verejných priestorov najmä o archívne dokumenty. Nastavená rámcová metóda obnovy má potom vplyv aj na návrh zelene, mobiliáru, či jednotlivých novostavieb v stanovených prolukách.

Predprojektová dokumentácia vypracováva varianty riešenia dotknutých urbanistických štruktúr prípadne ich častí na základe informácií získaných výskumami. Jedná sa o etapu, v ktorej sa vizualizujú jednotlivé variantné riešenia kombinujúce vstupné podmienky. Riešenie môže výrazne ovplyvniť aj výber rámcovej metódy pamiatkovej obnovy (v prípade že sa vyskytne možnosť návrhu obnovy pôvodného stavu danej štruktúry na základe archívnych podkladov).²⁵ Táto etapa býva ziaľ v praxi výrazne podceňovaná. Pri nedostatočnom overení rámcov riešenia je totiž ťažké voliť mieru direktívnosti všeobecne platných regulatívov, navrhovaných v následne

²⁴ Pri návrhu rámcovej metódy pamiatkovej obnovy trnavského opevnenia bola vďaka presným výsledkom archeologických a architektonicko-historických výskumov navrhnutá rekonštrukčná metóda obnovy, pri modranskom opevnení aj absencia výskumov bola dôvodom navrhnutia konzervačnej metódy obnovy.

²⁵ Pri hľadaní návrhu obnovy častí PZ Modra boli v rámci variant vypracované aj hypotetické rekonštrukcie stavebných etáp jednotlivých navrhovaných častí (opevnenie a námestie L.Štúra). Rekonštrukcie slúžili na upresnenie výberu rámcovej metódy obnovy.

vypracovávanej územno-plánovacej dokumentácii. Príkladom dlhodobej systematickej obnovy identity narušeného historického jadra je mestská pamiatková rezervácia (ďalej MPR) Trnava. Jej vysoká miera narušenia viedla architektov k diferencovanému prístupu obnovy historického jadra tak, že ho rozdelili na oblasti s rozdielnou mierou obnovy pôvodnej identity. Koncepcia obnovy sa adekvátne realizuje od polovice 90-tych rokov tak v objemovo- priestorovej skladbe narušených častí, ako aj pri obnove verejných priestorov. (Obr.13,14). Pri obnove Štúrovho námestia v pamiatkovej zóne Modra bol zvolený princíp hľadania identických prvkov vinárskeho mesta z prelomu 19-20.storočia v kombinácii s riešením dopravnej situácie námestia, ktoré je v súčasnosti neprimerane zaťažené statickou aj dynamickou dopravou. (Obr.15)

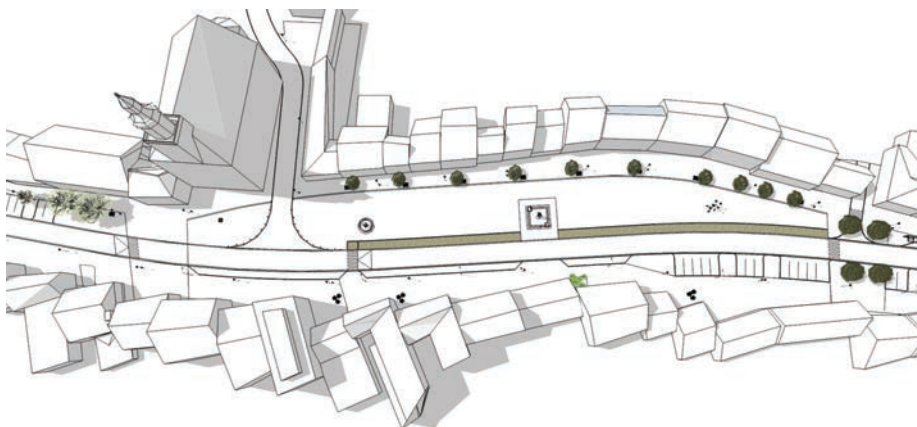
Výber optimálneho variantu a jeho zapracovanie do návrhu Zásad ochrany a obnovy pamiatkového územia. Po vypracovaní možných riešení návrhov obnovy je potrebné zahájiť etapu výberu optimálneho variantu, na ktorom by sa primeranou formou mala podieľať odborná aj laická verejnosť (za predpokladu, že proces participácie bude adekvátne koordinovaný). Po výbere optimálneho variantu (prípadne variantov) je možné pristúpiť k návrhu Zásad ochrany a obnovy pamiatkového územia. Schválením Zásad... končí predprojektová etapa ochrany a obnovy predmetného chráneného územia s nasledujúce ich „Priemet“ do príslušného stupňa ÚPD ako súčasťou ďalšej – projektovej etapy obnovy.

Obr.13. Diferencovaný prístup k obnove verejných priestorov v MPR Trnava (Zdroj: Projekty 1)

Obr.14 Verejný priestor Halenárskej ulice určený pre obnovu stavu z prelomu 19.-20.storočia (Zdroj: foto autorky)

Obr.15. Návrh rehabilitácie námestia Ľ.Štúra v PZ Modra náznakom zaniknutých prvkov dlažby, potoka, zelene a návratom identických prvkov mestského mobiliáru z prelomu 19.-20.storočia na svoje pôvodné miesto. (Zdroj: Projekty 2)

5.2. METODICKÉ PROJEKTOVANIE OBNOVY PAMIATKOVO CHRÁNENÝCH ARCHITEKTONICKÝCH ŠTRUKTÚR

Podobne jako pri urbanistických štruktúrach predprojektová etapa obnovy architektonického objektu pozostáva z troch etáp . Jedná sa o predprojektovú prípravu, predprojektovú dokumentáciu a výber výsledného riešenia.

Predprojektová príprava – etapa výskumov a prieskumov. Na celkový priebeh procesu obnovy môže vplývať okrem dôvodu obnovy aj časový či finančný limit, určený pre obnovu. Podľa nastavených limitov sa potom môže voliť aj stratégia a taktika vykonávania jednotlivých typov výskumov. Ideálne je, ak sa môže určiť ich logický sled s časovým predstihom. V rámci procesu sa môžu vykonávať nasledovné typy výskumov:

Nedeštruktívne prieskumy (posúdenia...) ktoré iba vizuálne analyzujú pamiatku a preto je na základe nich možné určiť iba základné rámce stanovenia návrhu obnovy. Postačujú iba v predprojektovej etape aj to iba vo výnimočných prípadoch

Deštruktívne výskumy, ktoré poskytujú oveľa presnejšie podklady pre jednoznačnejšie definovanie rámcovej metódy obnovy. Vykonávajú sa ako finálny výstup, sú často kombinované s archeologickými výskumami. Môžu sa aktualizovať v štádiu realizácie , preto pri spracovávaní projektovej dokumentácie je potrebné vždy počítať s tým, že sa plánovaný spôsob obnovy môže do určitej miery zmeniť.

Záchranné výskumy sa robia v prípadoch , že hrozí zánik pamiatky v dôsledku jej statického narušenia, predimenzovaných investičných zámerov kde je pamiatka ohrozená, prípadne sa počíta s jej odstránením, či opätovným zasypaním či prekrytím . Často sa robí v časovo obmedzenom limite a preto sa realizuje iba v nevyhnutnom rozsahu na rozdiel od predstihového (sondážneho) výskumu, ktorý sa realizuje v optimálnych časových podmienkach, v logickom slede s ostatnými typmi výskumov . Je preto možné výskum v dostatočnom predstihu pripraviť a realizovať aj plošne odkryvy v požadovanom rozsahu. Podľa typu a miery poškodenia pamiatky sa jednotlivé prieskumy podieľajú na stanovení rámcovej metódy obnovy. Ak je pamiatka v uspokojivom stavebno-technickom stave, najväčší vplyv na rámcovú metódu pamiatkovej obnovy má pamiatkový výskum .²⁶

Stanovenie rámcovej metódy pamiatkovej obnovy

Ako bolo v predošlých kapitolách spomenuté, rámcová metóda obnovy môže byť synteticko - rekonštrukčná alebo analyticko-modernistická. Definovanie závisí od požiadavky obnovenia pôvodnej integrity pamiatky, alebo akceptovania nových zásahov do pamiatky. V oboch prípadoch treba zvážiť, do akej miery je potrebné vykonávať deštruktívne výskumy . V niektorých prípadoch sa z rôznych dôvodov nevykonávajú hĺbkové výskumy ale volí sa metóda minimálneho zásahu do fyzickej podstaty originálu. Ak sa zvolí rámcová metóda prezentujúca pamiatku v poslednej vývojovej etape , nie je nutné vykonávať hĺbkové výskumy vo väčšom rozsahu. V prípade že sa zvolí metóda prezentácie aj starších kultúrnych vrstiev, je nutné mať dostatočne doskúmané aj staršie kultúrne vrstvy s použitím deštruktívnych postupov.

²⁶ Na základe stanovenia postupnosti vykonávania jednotlivých typov výskumov bola postavená koncepcia návrhu pamiatkovej obnovy hradu Oponice . Navrhovaná AUŠ mala za úlohu okrem prezentácie pamiatky eliminovať negatívne zásahy vykonané na hrade v predošlom období v dôsledku nedostatočnej koordinácie prác.

Hlavnými determinantami vplývajúcimi na návrh rámcovej metódy obnovy pamiatky sú preto miera zachovania kultúrnych vrstiev pamiatky, stavebno-technický stav pamiatky prípadne funkčné využitie pamiatky.²⁷

Napriek tomu, že posledné trendy pamiatkovej starostlivosti preferujú v snahe o maximálne zachovanie autenticity pamiatky obnovu poslednej kultúrnej vrstvy (najlepšie zakonzervovanú aj s náznakmi patiny), čoraz častejšie sa v súvislosti so spomínanou požiadavkou obnovy pôvodnej identity pri definovaní rámcovej metódy obnovy objavuje aj snaha po hľadaní adekvátnej formy náznaku. Pre kreatívne vnímanie tvorby náznaku bol v rámci spomínanej akreditácie postavený predmet Prezentácia architektonického dedičstva, v rámci ktorého sa overuje spektrum možností náznaku zaniknutej pamiatky, chápanej ako potencionálny exponát.

Variantné riešenia prezentácie a výber optimálneho variantu riešenia

Pretože proces obnovy pamiatok je veľmi komplikovaný a jednotlivé návrhy sú často nejednoznačné, osvedčilo sa hľadanie ideového konceptu obnovy v zmysle stanovenej rámcovej metódy obnovy prostredníctvom variantných riešení formou architektonických štúdií, ktoré programovo chápu limity pamiatkovej obnovy ako inšpiračný zdroj tvorby. Keďže návrh obnovy pamiatky v architektonicko-historickom výskume býva autorom výskumu stanovený iba rámcovo, vytvára sa priestor na viacero možných riešení, ktoré je možné variantmi overiť. Tento postup sa využíva v prípade že sa jedná o významnú pamiatku, dispozične zložitejší objekt/areál, prípadne metodicky neujasnenu obnovu. Výberom najoptimálnejšieho variantu sa môže zahájiť projekčná etapa obnovy, ktorá vzhľadom na navrhnutý variant obnovy už proces navrhovania výrazne zefektívni. Na základe kladného vyjadrenia v „záväznom stanovisku ku projektovej dokumentácii“ vydaného príslušným KPW, je možné pokračovať až do štádia realizácie.²⁸

Špecifický problém predstavuje oblasť obnovy ruín, pri obnove ktorých zohráva významnú úlohu ich vysoká miera narušenia ako aj častý havarijný stav.

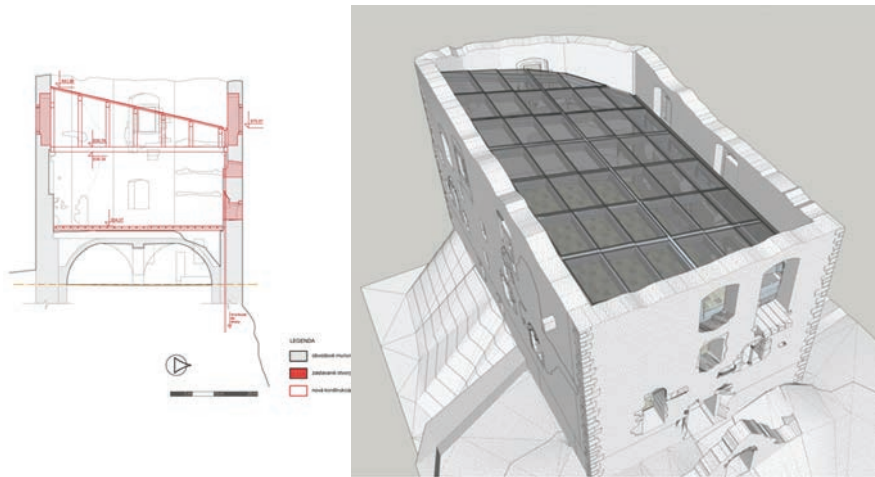
Pri návrhu rámcovej metódy pamiatkovej obnovy by preto mal byť už zohľadnený aj stavebno-technický stav pamiatky, ktorý môže rámcovú metódu pamiatkovej obnovy výrazne ovplyvniť. Je preto výhodné, ak aj prieskumy či výskumy týkajúce sa stavebno-technického stavu sú vyhotovené v predprojektovej etape, aby ich výsledky mohli byť zohľadňované pri výbere optimálnej metódy obnovy.²⁹

Metodický spôsob navrhovania bol aplikovaný v rámci výskumného projektu VEGA. Bol použitý pri návrhu zastrešenia renesančného paláca na Spišskom hrade. V rámci navrhovania sa hľadali možnosti riešenia typu zastrešenia z hľadiska konštrukčného, architektonického, statického, pamiatkového aj urbanistického. Zohľadňovali sa miera zmeny siluety ruiny, zaťaženia originálneho muriva, typ konštrukcie a jej materiálovo – dizajnové riešenie návrhu zastrešenia.. Z kombinovaných riešení boli vytvorené možné rámcové metódy pamiatkovej obnovy. (Obr.16,17,18)

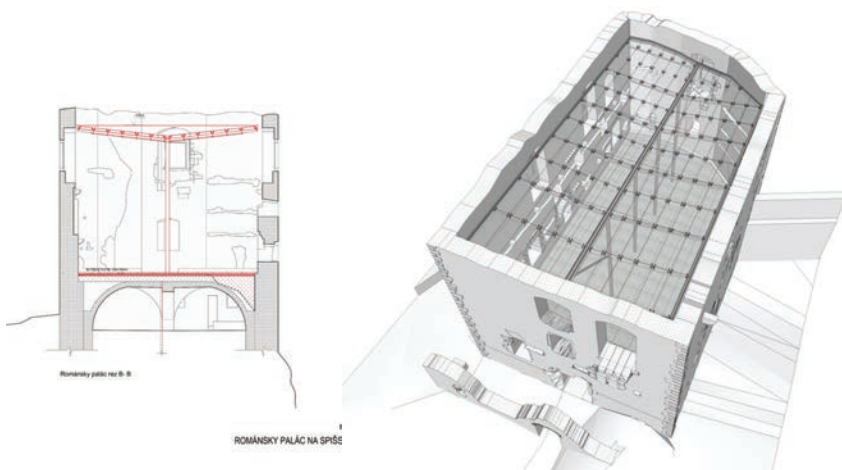
²⁷ Neujasnené funkčné využitie kláštorného komplexu s bazilikou Sedembolestnej Panny Márie s prilahlým územím v Šaštíne bolo tiež dôvodom vyhotovenia variantov možných riešení, vypracovaných formou ideovej urbanisticko-architektonickej štúdie.

²⁸ Súčasťou procesu môže byť aj vyhotovenie špecifických dokumentácií, potrebných pri pamiatkach s vysokou umelecko-historickou hodnotou. Pripravuje sa projekt Ochrany výtvarných a umelecko-remeselných prvkov“ (v Čechách známy ako Projekt odstrojenia pamiatky), ktorý je možné robiť ako samostatný, v koordinácii s návrhom pamiatkovej obnovy architektonicko-historického výskumu.

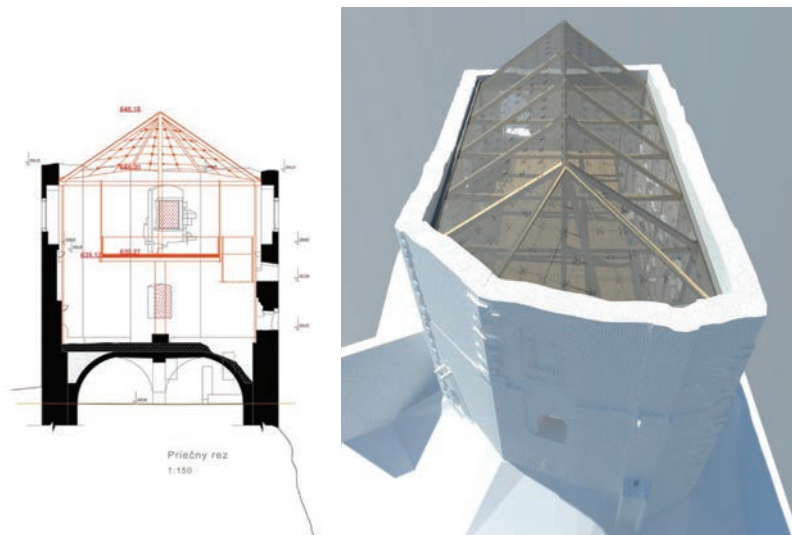
²⁹ Vplyv statickej stránky ruiny na návrh obnovy bol v rámci Projektu VEGA 1/0931/16 s názvom „Transparentné a translucenčné konštrukcie uplatňované na architektonických objektoch v špecifických podmienkach“ overovaný pri návrhu typu zastrešenia na románskom paláci Spišského hradu.

Obr.16. Variant rešpektujúci zachovanie siluety ruiny, eliminujúci perforovanie obvodovej steny paláca zamurovaním otvorov, ktorý rieši skryté pultové zastrešenie položené na stenách originálu. (Zdroj: Projekty 3)

Obr.17. Variant rešpektujúci zachovanie siluety ruiny, akceptujúci perforovanie obvodovej steny paláca existujúcimi otvormi, ktorý rieši skryté motýlikové zastrešenie položené na stredovej stojke, za pomoci roznášacej plochy na podlahe paláca. (Zdroj:Projekty 3)

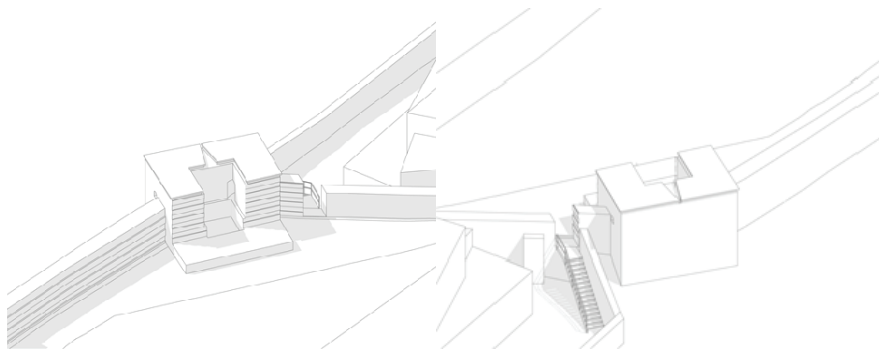
Obr.18. Variant rešpektujúci zachovanie siluety ruiny, akceptujúci perforovanie obvodovej steny paláca korešpondujúce so stredovekou etapou, ktorý rieši náznak stredovekého sedlového zastrešenia položeného na stredovej stojke, podopreté v polohe výbežkov v stene pre uloženie drevených trávov. (Zdroj: Projekty3)

V prípade obnovy ranostredovekého tehlového mestského opevnenia v Trnave je od 80-tych rokov 20.storočia realizovaná kombinovaná rámcová metóda pamiatkovej obnovy. Na zachované originálne časti opevnenia konzervačno-rekonštrukčná a na časti opevnenia, ktoré boli v 19.storočí odstránené a využité na výstavbu želiarskych domov, ktoré sa následne asanovali, metóda architektonizovanej ruiny.

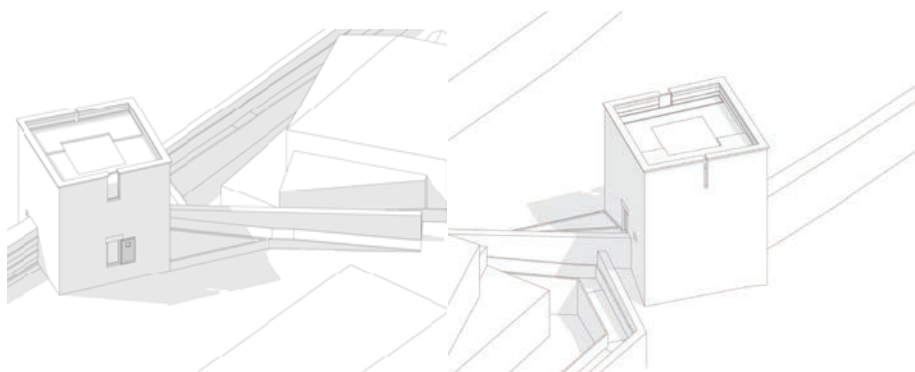

Obr.19. Prezentácia chýbajúcich častí opevnenia metódou architektonizovanej ruiny, ktorá posunula prezentáciu ruiny architektúry do polohy umeleckého torza (Zdroj: foto autorka)

Metóda architektonizovanej ruiny sa stala následne regulatívom pre návrh zaniknutých častí opevnenia pre nové funkčné využitie. Zistilo sa totiž, že obyvateľstvo Trnavy sa neuspokojilo s prezentovaním opevnenia iba jako exponátu. Preto vznikla požiadavka vedenia mesta, aby sa navrhli funkčné objekty ako náznaky pôvodných veží tam, kde to situácia dovoľovala. Pre dané účely bol zadaný projekt, ktorý v 1. etape riešenia vo variantoch navrhoval možné spôsoby obnovy zaniknutých objektov opevnenia, ktorého unikátnosť spočíva aj v ojedinelej metóde pamiatkovej obnovy. Projekt bol spracovaný jako pilotný projekt Katedry UNESCO (Obr.19,20)

Obr.20. Variant A- obnova zaniknutej veže metódou architektonizovanej ruiny - interiér, exteriér (Zdroj :Projektý 4, Internetový zdroj 12)

Obr.21 Variant B - obnova zaniknutej veže náznakom, limitovaným rámcami metódy architektonizovanej ruiny – interiér, exteriér (Zdroj: Projektý 4, Internetový zdroj 12)

6. ZÁVER

Predkladaná štúdia ponúka možnú interpretáciu problematiky obnovy architektonického dedičstva z pohľadu kultúrnej udržateľnosti. V celom procese zohráva významnú úlohu pamiatková starostlivosť, ktorej stále sa upresňujúci pojem autenticity vplýval aj na princípy využívané pri ochrane a obnove dedičstva predkov. Napriek tomu, že tieto princípy majú všeobecnú platnosť a sú definované v medzinárodných dokumentoch s celosvetovou platnosťou, na úrovni lokálnych kultúr nie sú rovnako uplatňované. Vplýva na to množstvo faktorov súvisiacich s tradíciou pamiatkovej starostlivosti praktizovanej v nedávnej minulosti, aktuálnymi architektonickými trendami a v neposlednej rade aj s kultúrnym povedomím celej komunity

Aj keď je zrejme, že na danú situáciu vplývajú aj iné faktory, vybrali sme si práve možnosť vplyvu východísk pamiatkovej starostlivosti na architektonické trendy v dobe globalizmu za veľmi inšpiratívne. Nový pohľad vidí v možnosti dvojakej interpretácie pojmu autenticita. Z hľadiska tradičnej pamiatkovej starostlivosti západného typu definovaná vzhľadom na nevyhnutnosť zachovania materiálnej podstaty diela, s hodnotou diela chápaného ako potencionálneho exponátu. Z pohľadu globálnej ekológie kultúry je autenticitu možné chápať ako živý odkaz, inšpirujúci pre naturalizáciu súčasnej duchovnej a materiálnej kultúry. V zásade ide o nastolenie princípu obnovy procesu, podobne ako to je typické pre východné kultúrne kontexty. Oba z týchto trendov sú aktuálne, pri ich naplňaní je však treba využiť nielen odborníkov, ale aj širšiu laickú verejnosť, tvoriacu podstatnú časť užívateľov stavebnej produkcie našich predkov. Podieľajú sa na zachovaní či obnovení rôznorodosti kultúrnych prejavov.

V súvislosti s uvedovaním si ohrozenia zániku nášho dedičstva sa natiska otázka, či si laická aj odborná verejnosť praje zachovanie tradície iba v existujúcich štátom chránených štruktúrach, alebo si praje obnovu pôvodnej štruktúry z dôvodov obnovy a navrátenia kultúrnych koreňov danej komunity. Dilema sa týka aj komunity projektantov, ktorí iba pomaly upúšťajú od naučených nevhodných postupov praktizovaných pri obnove. Architekti sa ťažko vzdávajú modernistických princípov navrhovania, lebo vnímať tradíciu ako inšpiračný vzor pre projektovanie ich nikto nenaučil a inžinieri sa zasa boja upustiť od zaužívaných novodobých technológií aj z dôvodu neznalosti pôvodných. Pre takúto atypickú činnosť nie je požadovaná špecializácia napriek tomu, že miera ohrozenia sa stále zvyšuje a pridávajú sa aj problémy súvisiace s meniacou sa klímou. V celom procese je nedocenená predprojektová etapa, počas ktorej sa kryštalizujú základné rámce filozofie obnovy.

Trendy kultúrnej udržateľnosti preto čoraz viac apelujú na definovanie adekvátnych nástrojov pre zachovanie či obnovenie pôvodných kultúr. Je však potrebné, aby sa na spoločnom ciele zhodla prevažná časť komunity. Až dosiahnutím zhody je možné uplatniť výsledky synergie interdisciplinárnej spolupráce a prezentovať ich ako trend spoločnosti, ktorý je jasne definovaný a prijateľný aj pre nasledujúce generácie.

Z doterajších skúseností je totiž zrejme, že pokiaľ nebude vrátená nášmu životnému prostrediu rovnováha (získaná na základe eliminovania rizika kolapsu), budeme stále tápať v hľadaní správnej cesty... Skúsenosť nás však učí, že ak nie sme si v niečom istí, tak radšej neriskujeme. Neznamená to však, že opatrnosť znamená nedostatok kreativity- skôr naopak. Skoordinovať všetky zložky ktoré sa na čoraz zložitejšom procese obnovy zúčastňujú si vyžaduje nielen kreativitu, ale aj systematicku a patričnú dávku empatie.

7. ABSTRAKT

Prednáška ponúka pohľad na formovanie stavebnej kultúry interpretovanej z pozície kultúrnej udržateľnosti. Poskytuje názor na vzťah komunity ku dedičstvu predkov z hľadiska pamiatkovej starostlivosti, ktorú považuje za nástroj kultúrnej udržateľnosti. Vyvetľuje možný vplyv rôzneho chápania pojmu autenticita na formovanie architektonických trendov pri obnove architektonického dedičstva. Vidí dve základné pozície formovania – pamiatkové, založené na umelecko-historickom chápaní architektonického dedičstva ako exponátu a environmentálne, založené na naturalizácii kultúry, ovplyvnené tradíciou. Bližšie popisuje situáciu na Slovensku, ako európskej kultúrnej krajiny, využívajúcej na jednej strane overené metódy ochrany a obnovy stanovené ešte v predchádzajúcej českoslovenkej pamiatkovej škole, na strane druhej však stále zápasiacej s neuspokojivým vzťahom komunity ku architektonickému dedičstvu. Na základe skúseností z pôsobenia v oblasti projektovania, vyučovania a medializovania fenoménu obnovy stavebného dedičstva ponúka možnosť novej stratégie nastavenia procesu obnovy v dôležitej predprojektovej etape navrhovania uplatňovaním metodického projektovania využitím intenzívnejšej komunikácie medzi dotknutými profesiami. Na základe očakávaného synergického efektu je postavená snaha vytvoriť odbornú platformu, ktorá by obnovu dedičstva mohla využiť aj ako prostriedok pre znovuobjavenie kultúrnych koreňov. Vzhľadom na takto nastavený sa platforma uchádza o získanie štatútu Katedra UNESCO pre obnovu architektonického dedičstva.

8. ABSTRACT

The lecture offers an insight into the formation of building culture interpreted from the position of cultural sustainability. It provides an opinion on the relationship of the community to the ancestral heritage in terms of monument care, which it considers a tool of cultural sustainability. It explains the possible influence of different understandings of the concept of authenticity on the formation of architectural trends in the restoration of architectural heritage. Two basic positions of formation - monumental, based on the artistic-historical understanding of architectural heritage as an exhibit and environmental, based on the naturalization of culture, influenced by tradition are introduced. The situation in Slovakia, as a European cultural country, using on the one hand the proven methods of protection and restoration established in the previous Czechoslovak monument school, but on the other hand still struggling with the unsatisfactory relationship of the community to the architectural heritage is described in more detail. Based on experience in designing, teaching and mediating the phenomenon of restoration of building heritage, the lecture offers the possibility of a new strategy for setting up the restoration process at an important pre-project design stage by applying methodological design using more intensive communication between the affected professions. Based on the expected synergy effect, an effort is being made to create a professional platform that could also use heritage restoration as a means of rediscovering cultural roots. Due to this set up, the platform is applying for the status of UNESCO Department for the Restoration of Architectural Heritage.

9. POUŽITÉ ZDROJE:

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BEČKOVÁ, K.: Pražská /památkářská/ křižovatka. Anketa k úpravě interiéru kostela Sv. Anny na Starém Městě v Praze, Zprávy památkové péče /ročník 67/ 2007/číslo

2. CZUBA, M.: Obnova historických miest v Poľsku z aspektu premien doktrín spoločnosti., zborník z medzinárodnej konferencie „ Inženýrské problémy obnovy památek“, Kláštor Teplá, jún 2019, ISBN 978-80-88256-16-0
3. DVOŘÁKOVÁ,V., HUSOVSKÁ, L.: Krajina ako pamiatková hodnota. In: Životné prostredie , roč. 34. 5/2001, str. 229-233
4. GAŽOVÁ,V.: Úvod do kulturológie , ACTA CULTUROLOGICA, Zväzok 17, Bratislava 2009,ISBN 80-7121-315-4
5. GREGOROVÁ, J.: Pamiatková starostlivosť v procese globalizácie / rukopis prednášok Na predmete „Obnova architektonického dedičstva“ 2006/ FA STU Bratislava
6. GREGOROVÁ, J.: Metódy pamiatkovej obnovy interpretované profesiou architekta“ , rukopis pripravovanej vysokoškolskej učebnice Interdisciplinarita při obnove architektonického dedičstva (STU, Bratislava, 2021),
7. GREGOROVÁ, J. a kol. Zhodnotenie obnovy Mestskej pamiatkovej rezervácie Trnava za posledné dve desaťročia. Zborník z odborného seminára „Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja, Trnava 2013, ISBN 978-80-89175-61-1
8. GREGOROVÁ, J. a kol.: Prezentácia architektonického dedičstva , STU v Bratislave, 2003, ISBN 80-227-1837-8
9. HORÁČEK, M.: Za krásnejší svět, Tradicionalizmus v architekture 20.a 21. storočia, Vutium, Brno 2013, ISBN 978- 80-7485-002-8
10. HVÍŽDALA, K.: Bez hodnôt stratíme súťaž sveta , Salón kumštu, príloha denníka, Pravda , 25.novembra 2006, str.II-IV
11. ŠALING, S., Ivanová-Šalingová,M., Maníková, Z.: Slovník cudzích slov, vydavateľstvo SAMO Prešov, 2005, ISBN 80-89123-03-1
12. ŠMAJS, J.: Ohrozená kultura – od evolučnej ontológie k ekologickej politike, Praha, Hynek, 1997, ISBN 80-89057-12-8
13. ŠMAJS, J.: Nájomná zmluva so Zemou, [http://www.blisty.cz/\(21.1.2005\)](http://www.blisty.cz/(21.1.2005))
14. ŠPIRKO, D.: Základy environmentálnej filozofie, STU Bratislava, 1999, ISBN 80-227-1232-9
15. ŠTULC, J.:Tradice a a súčasnosť české památkové péče. In. Viktor Miškovský a súčasnosť ochrana pamiatok v strednej Európe, PÚ Bratislava, 1999, str. 80-91
16. VOŠKOVÁ, K.: Proces transformácie pamiatky počas pamiatkovej obnovy – zámer verzus realizácia. , diz.práca EČ –FA-10813-38058, Bratislava, 2012
17. PETRÁŠOVÁ,S.: Tvorivosť v procese prezentácie architektonického dedičstva. Diz.práca. EČ-FA -10812-15942, Bratislava 2014
18. FOLTÍNOVÁ,E.: Fenomén kultúrnej identity v procese kultúrnej udržateľného rozvoja (Aplikácia na historických štruktúrach tradičného typu. Diz. Práca , EČ – FA- 10804-18406, Bratislava 2014
19. PAGÁČOVÁ, P.: Aspekty udržateľnosti při obnove pamiatkovo chránených štruktúr. diz.práca, EČ-FA-10804-39982, Bratislava 2015
20. PALGUTOVÁ, K.: Analytická metóda prezentácie pamiatok a jej potenciál v procese architektonickej tvorby. diz.práca EČ-FA-10812-18004, Bratislava, 2014
21. ŠKRINÁROVÁ,A.: Obnova stredovekých mestských opevnení na území Slovenska., diz.práca, EČ-FA-10812-39899, Bratislava 2015
22. ONDREJKOVÁ, Z.: Obnova hradov na území Slovenska., diz.práca, EČ-FA-10812-15981

POUŽITÉ INTERNETOVÉ ZDROJE

1. <https://www.istavebnictvo.sk/clanky/vyskove-budovy-a-mesto>
2. <https://www.napalete.sk/nesrovnal-nechce-v-bratislave-budovy-vyssia-ako-111-metrov/>

3. https://www.youtube.com/watch?v=QHbnrisBvto&ab_channel=ChelloPhoto (video)
4. <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.shutterstock.com>
5. <https://www.dom-security.com/cz/cs/professionals/building-owners/building-owners-stories-overview/hansemuseum>
6. <https://nzw.sk/portfolio/kostol-sv-juraja-kostolany-pod-tribecom/>
7. <https://www.zonzofox.com/it/bologna/cosa-vedere/esplora/attrazioni/oratorio-san-filippo-neri>
8. <https://www.floornature.com/design-trends/onstage-interview-edoardo-tresoldi-14753/>
9. <https://www.archlro.de/de/projects/kunstmuseum-ravensburg#1>
10. <https://myzilina.sme.sk/c/4832631/trabelssieho-hrad-v-ziline-takto-bude-vyzerat.html>
11. <https://www.archinfo.sk/diela/dom-kultury-nitrianske-pravno-vysledky.html#!&gid=48439&pid=2>
12. <https://www.trnava.sk/sk/aktualita/mestska-samosprava-pripravuje-komplexnu-obnovu-mestskeho-opevnenia>

INÉ INTERNETOVÉ ZDROJE

1. <https://www.pamiatky.sk/sk/page/usmernenia-metodicke-materialy>
www.epi.sk/z/1976-50
2. <https://www.komarch.sk/o-nas/predpisy/zakladne-predpisy/zakon-snr-1381992-z-b>
3. <https://www.spp.sk/sk/vsetky-segmenty/o-spp/media/22-najrozsiahlejsim-filantropickym-projektom-roku-2006-je-program-obnovme-si-svoj-dom/>
4. <https://www.cka.cz/cs/svet-architektury/novinky/davoska-deklarace>

POUŽITÉ PROJEKTY

1. Architektonicko-urbanistická štúdia koncepcie architektonicko-priestorového dotvorenia mestských priestorov MPR a OP Trnava, (G+G Projekt , obnova pamiatok ,s.r.o. Gregorová, J., Gregor, P., Ondrejková,Z.), Bratislava ,2016
2. Vypracovanie predprojektovej prípravy pre začatie obnovy Námestia Ľudovíta Štúra. Modra – námestie (G+G Projekt, Obnova pamiatok, s.r.o. Gregorová, J., Gregor, P., Ondrejková,Z, Petrášová,S.), Bratislava,2013
3. VOJTEKOVÁ,E., GREGOROVÁ, J., POLOMOVÁ,B., a kol.: Transparentné a translucenčné konštrukcie uplatňované na architektonických objektoch v špecifických podmienkach, Projekt VEGA 1/0931/16
4. Predprojektová príprava pre komplexnú obnovu mestského opevnenia v Trnave – 1.etapa. Pilotný projekt Katedry UNESCO spracovaný v rámci Bellušových ateliérov FAD STU Bratislava (Gregorová,J., Vojteková, E., Poliak,M., Hanzl.J a kol.), Bratislava, 2022.